

Centrum pro ekonomiku a politiku

Mezinárodní terorismus – nový nebo starý fenomén?

Devadesát let od sarajevského atentátu

Sborník textů

*Petr Robejšek, Jan Eichler, Eduard Gombár
Miroslav Mareš, Jindřich Dejmek
Robert Kvaček, Ivan Šedivý*

Marek Loužek (ed.)

č. 33/2004

cep
CENTRUM
PRO EKONOMIKU A POLITIKU

Obsah

Předmluva Václava Klause	7
---------------------------------------	---

A. Texty ze semináře „Mezinárodní terorismus – nový, nebo starý fenomén?“ (11. května 2004)

<i>Petr Robejšek</i> : Boj proti strukturám terorismu nemá alternativu	11
<i>Jan Eichler</i> : Globální terorismus – nejméně vážnější bezpečnostní hrozba současnosti	21
<i>Eduard Gombár</i> : Islám a islamistický terorismus	29
<i>Miroslav Mareš</i> : Mezinárodní terorismus v historické perspektivě	37

B. Texty ze semináře „Devadesát let od sarajevského atentátu“ (30. června 2004)

<i>Jindřich Dejmek</i> : Česká otázka na prahu první světové války	53
<i>Robert Kvaček</i> : Ozvěny sarajevského atentátu v české politice	75
<i>Ivan Šedivý</i> : Rakousko-Uhersko a jeho cesta k Sarajevu a k válce	83

Vydává CEP - Centrum pro ekonomiku a politiku
Politických vězňů 10, 110 00 Praha 1
www.cepin.cz
tel. a fax: 222-192 406
e-mail: cep@cepin.cz
Editor: PhDr. Ing. Marek Loužek, Ph.D.
Sazba: Vladimír Vyskočil - KORŠACH
Tisk: PBTisk Příbram
Vydání první

ISBN 80-86547-33-7

Ekonomika, právo, politika č. 33/2004
ISSN 1213-3299

Mediální partner **ihned.cz**

Předmluva

Sborník č. 33/2004 shrnuje texty ze dvou aktuálních seminářů neekonomického typu: „**Mezinárodní terorismus – nový, nebo starý fenomén?**“ ze dne 11. května 2004 a „**Devadesát let od sarajevského atentátu**“ ze dne 30. června 2004. Semináře mají tematickou souvislost, neboť atentát na následníka rakouského trůnu, Františka Ferdinanda, byl rovněž teroristický čin.

Na květnovém semináři o mezinárodním terorismu podpořil **Petr Robejšek** z Mezinárodního institutu pro politiku a hospodářství v Hamburku aktivní boj proti strukturám terorismu. **Jan Eichler** z pražského Ústavu mezinárodních vztahů byl k zahraničně-politickému aktivismu zdrženlivější. **Eduard Gombár** z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy vnesl do debaty pohled islamologa. **Miroslav Mareš** z Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně uchoopil mezinárodní terorismus v dějinné perspektivě.

Na červnové akci u příležitosti devadesáti let od sarajevského atentátu se zabýval **Jindřich Dejmek** z Historického ústavu Akademie věd ČR českou otázkou na prahu první světové války. Profesor **Robert Kvaček** z Filozofické fakulty Univerzity Karlovy rozebral ozvěny sarajevského atentátu v české politice. Ředitel Masarykova ústavu Akademie věd ČR **Ivan Šedivý** analyzoval poměry v Rakousku-Uhersku a Evropě před první světovou válkou.

Považujeme za správné, aby Centrum pro ekonomiku a politiku nezapomínalo ve své činnosti na témata historická či politologická. V této souvislosti jsme ale opomněli jedno zajímavé výročí: 3. června 2004 uplynulo osmdesát let od smrti Franze

Kafky. Je užitečné připomenout tohoto velikána, který přispěl do české, německé i židovské kultury. Tím spíše, že každý máme občas pocit, že žijeme v kafkovském světě.

*Václav Klaus
V Praze, 3. srpna 2004*

A

*Texty ze semináře
„Mezinárodní terorismus –
nový, nebo starý fenomén?“*

(11. května 2004)

Boj proti strukturám terorismu nemá alternativu

Petr Robejšek

Mezinárodní institut pro politiku a ekonomiku, Hamburk

Terorismus není nové bezpečnostně-politické ohrožení. Pojem sám pochází z doby francouzské revoluce a měl tehdy pozitivní význam. Regime de la terreur (1793/94) měl po hrůzovládě Jakobínů nastolit pořádek. Dnes však hovoříme o něčem jiném. Počítáme-li k předchůdcům moderního terorismu také partyzánskou válku a guerilla-taktiku, zasáhli teroristé do boje poprvé proti Napoleonovým armádám v roce 1808 (po porážce regulérní španělské armády).

Pohled do historie

Východiskem novodobého terorismu byly protikolonialistické války v 60. letech, latinsko-americká městská guerilla v pozdních 60. a na začátku 70. let. Porážka Arabů v šestidenní válce v roce 1967 vedla k přenesení ozbrojeného boje ze Středního východu do Evropy. Nejčastější formou byly tehdy únosy letounů. Současně se formovaly teroristické skupiny i v Západní Evropě.

Levicoví extrémisté v Německu, ve Francii, Itálii a Belgii operovali podle koncepce městské guerilly a snažily se povzbudit masy, ukolébané blahobytem, k revolučnímu vzepjetí. Bez úspěchu. Nacionalisticko-separatistické skupiny v severním Irsku a v severním Španělsku se snažily dosáhnout svých cílů podobnými způsoby. Jejich úspěšnost je podobně problematická.

V posledním desetiletí minulého století vznikla teroristická seskupení i na okraji pravicově extrémistických seskupení. Ztělesněním a nejnebezpečnější formou moderního terorismu je však arabský kamikadze-terorismus.

Moc bezmocných

Teroristická válka je výrazem moci; rozhodnutí k ní ale spíše výrazem bezmoci¹, protože odráží neschopnost dosáhnout cílů jednodušším a levnějším vyjednáváním, hospodářským či politickým nátlakem, či alespoň méně brutálními metodami boje. Terorismus svědčí vždycky o slabosti toho, kdo této metody boje používá. V případě arabského terorismu je to navíc důkaz porážky v soupeření se západní civilizací. Arabská civilizace nemá možnost prosadit své zájmy politicky, hospodářsky ani vojensky. Terorismus tak znamená z hlediska militantních arabských menšin poslední možnost vzepřít se, být bez reálné perspektivy vítězství.

Klasická válka je podle von Clausewitze nástrojem politiky (známé pokračování politiky jinými prostředky); po rozhodnutí na bitevním poli lze opět politicky jednat. Proto dřívější teroristé (např. Bader-Meinhoff, francouzská „Action direct“ nebo italské „Rudé brigády“) útočili na exponenty režimu, ale zároveň nechtěli ztratit šanci na sympatii a podporu prostých lidí.

Faktickou slabost arabských teroristů dokládá i rychlost, s jakou překročili konečné tabu: zabíjení velkého množství nevinných civilistů. Na eskalačním žebříčku jim už mnoho možností nezbývá. Tito teroristé zastrašují všechny a neexistuje tudíž nikdo, jehož podporu by mohli získat. Cesta zpět do politiky je pro aktéry sebevražedné teroristické války uzavřená.

Důsledek: Jejich bezmoc je dvojnásobná – nemohou dosáhnout svých cílů ani před teroristickou válkou, ale ani po ní. Nemají co ztratit, ale ani co získat. Tato bezcílnost znamená, že teroristé jsou sice jednající subjekty, ale především (a z hlediska obrany výlučně) zaměnitelné objekty. Co tím chci říci? Struktury teroristického ohrožení, tj. logistika, finanční prostředky a zbraně, jsou důležitější než zaměnitelné osoby, terorističtí bojovníci. Bin Ladin je šifra, a jako cíl je důležitý pouze potenciálem svých operativních možností, nikoliv coby arabský národní buditel či tvůrce nového řádu.

1) Úvahy na toto téma viz Gustenau, G. U.: Zur Theorie des Terrorismus. In: Studien und Berichte zur Sicherheitspolitik. Wien 2002.

Jak jsme zjistili, faktická politická a vojenská bezmoc teroristy omezuje jen na archaické formy boje. To má závažný důsledek: podobně jako před lety (v případě Sovětského svazu) nás i tentokrát protivník stahuje na úroveň svých možností vedení války. Teroristická forma války ztěžuje vysoce rozvinutým státům využití jejich hospodářské a politické převahy.

Existují dva důvody dočasněho teroristického úspěchu:

1. využití zranitelnosti Západu zapříčiněné demokratickým politickým uspořádáním a pacifičností změkčilých blahobytných společností,
2. barbarské metody boje (zabít co nejvíce lidí) a odhodlání teroristů k sebevraždě. Riziko teroristy (být chycen, zabit, nebo selhat) se vyrovná tím, že smrt být i jednoho člověka v západní civilizaci spolehlivě raní více než ztráta života jednoho džihád-bojovníka; má totiž mediální rezonanci a politické důsledky.

Jak se bránit?

Někteří pozorovatelé vidí řešení problému terorismu v odstranění sociální či politické nespravedlnosti, chudoby a zaostalosti třetího světa. V podstatě je to správné, ale i v tomto případě brzy narazíme na věčný rozpor lidského snažení. Ať již stavíme chatu u Sázy nebo konstruueme nový světový pořádek, trpce zažíváme rozdíl mezi žádoucím a možným. Budeme se proto muset smířit s tím, že příčiny teroristických činů nejsou (určitě ne dost rychle) odstranitelné.

Ve světě je nekonečné množství reálných a domnělých důvodů a genom lidstva obsahuje nevymýtitelný podíl zla. Vzhledem k agresivitě arabského terorismu (nemají co získat a tudíž nemohou ani nabídnout pro nás únosné kompromisní řešení) si nemůžeme dovolit váhat. Naše snažení se musí soustředit na co nejrychlejší zničení či oslabení struktur a tím i možností pro zaměnitelná individua vstoupit do nich a stát se pachatelí.

Teroristé jsou dočasně mocní proto, že vnucují Západu svůj způsob boje a odstraňují tak právě ty skutečnosti, na kterých se (dočasně) zakládá jejich síla – totiž: mezinárodní právo, špatné svědomí vůči třetímu světu, pomalost demokratických rozhod-

vacích procesů, váhavost ohledně použití násilí a (podobně teroristických) metod.

Počáteční asymetričnost teroristické války se tak postupně vytrácí. V míře, v jaké Západ používá podobně barbarské metody vedení války, se postupně projevuje jeho převaha. Západní státy mají dostatek síly k tomu, aby barbarskou teroristickou metodu války sofistikovaly. Krvavý triumf v New Yorku a Washingtonu byl možný proto, že jsme teroristickou hrozbu podcenili. Tolerantním demokratickým společnostem trvá nekonečně dlouho, než rozeznají učítý jev jako existenční ohrožení.

Ale když k tomu dojde, nasadí na jeho potlačení veškeré síly a zneutralizují ho. V tu chvíli, kdy budeme bojovat bez zábran, budeme opět dominovat. Západ tak sice ztratí svou „nevinnost“, ale fakticky nemáme volbu. Účinná metoda boje proti terorismu by se dala popsat jako sofistikované barbarství: žádná pravidla, žádné ohledy, masivní využití naší převahy. Přesto nemůžeme další teroristické akce vyloučit. Ale nejsme bezbranní.

Prvním krokem k účinnému postupu proti terorismu bylo rozpoznání skutečnosti, že obrana proti terorismu má smysl pouze tehdy, jestliže předchází agresí. Britský ministr obrany George Robertson použil v roce 1997 termín „preventivní diplomacie“ a označil tak profylaktické použití násilí proti šíření zbraní, obchodu s drogami či terorismu. Jinými slovy to znamená, že mezinárodní právo je proti terorismu beznadějně staromódní, neboť povoluje pouze obranu. Jestliže nedojde k jeho modernizaci, ztratí dále na významu.

Účinná odpověď na moderní terorismus spočívá v důsledném zapojení tajných služeb, které se zaměří na zničení útočných potenciálů dříve, než mohou být použity. Je pravděpodobné a pochopitelné, že veřejnost s tímto přístupem nesouhlasí. To však neznamená, že nebude používán. Jelikož nelze podstoupit riziko reagovat až na teroristický útok budou vlády preventivní metody používat, ale zároveň zatajovat.

Destrukce teroristických struktur

Příkladem toho, jak se vlády snaží vyhnout zdlouhavé a blokující diskusi o přípustnosti té či oné operace (a zároveň příkladem

pro postupné vyrovnávání asymetrie v teroristické válce) jsou tzv. Shadow Warriors², američtí vojáci a špióni zároveň, kteří operují v „under cover“ po celé zeměkouli. Kritici tohoto postupu si musí nechat líbit otázku, zda by hájili vládu stejně energicky, kdyby takto preventivně nejednala a dopustila (to znamená fakticky spolupřizpůsobila) další podobný atentát jako na Twin Towers.

O terorismu se s oblibou hovoří jako o stohlavé hydře, které za jednu useknutou hlavu narostou dvě další. Tak jednoduché to nebude; sebevrazi sami na to nestačí. Ernesto Che Guevara mnohokrát zdůrazňoval, že bojující partyzán je odkázaný na regulérní organizaci.³ To platí i o teroristech současnosti. Jak už jsme zjistili, struktury teroristického ohrožení jsou konkrétnější a důležitější než zaměnitelné osoby. Potlačit terorismus lze nejspíše destrukcí jeho struktur.

Zranitelné body jsou: finanční prostředky, volnost pohybu, rozsáhlá organizace, informátoři, kurýři, falešné dokumenty, komunikace, zbraňová depa, ústupové/klidové prostory a zejména možnost dlouhodobých příprav. V některých těchto oblastech jsme už zaznamenali určité úspěchy. Tak logisticky náročné akce, jako byla likvidace Twin Towers (provedené opět v některé z nejvyspělejších západních zemí) se staly těžko proveditelné.

Zároveň se teroristé dostávají do pastí spektakulárnosti. Jakkoli cynicky to může znít, jejich závislost na bázlivě a zároveň senzacivní západní veřejnosti vede k tomu, že se musí stále znovu překonávat. Není náhoda, že poslední úspěšné spektakulární atentáty se odehrály v Turecku (tudíž prakticky na domácí půdě), a ve španělsku, kde se mohou teroristé pohybovat relativně krytí (islámská komunita, mediterální přístup k pořádku, blízkost Afriky). Řekl bych, že teroristé jsou nuceni hledat snadnější cíle.

Bránit se můžeme agresivním rušením teroristické logistiky. Jordánské bezpečnostní síly nedávno zabránily chemickému útoku teroristů. Úřady odmítly sdělit, jak se jim podařilo teroristy odhalit, ale ledacos si můžeme domyslet. Pro akci bylo připraveno dvacet tun trhavin a chemikálií. Tento materiál je třeba přepravo-

2) Jennifer D. Kibbe: The Rise of the Shadow Warriors. In: Foreign Affairs, March/April 2004, s. 102-115.

3) Ernesto Che Guevara: On Guerilla warfare. New York 1961, str. 9.

vat a (za jistých podmínek) skladovat. (Jen na okraj si kladu otázku, odkud se vlastně tyto chemické zbraně vzaly? Třeba z Iráku?)

Tak či onak předpokládají hightech atentáty náročnou logistiku. Teroristé je budou zvládat se stále rostoucími obtížemi. Se strukturami terorismu souvisí i výběr a příprava „živých bomb“. O tzv. čechenských černých vdovách kupříkladu víme, že byly indoktrinovány, ovlivňovány a některé dokonce donuceny k činu. Mohli bychom se pokusit najít osoby, které tuto indoktrinaci provádějí, i místa, kde se tak děje. To by mohlo fungovat nejenom v čechensku.

Mediální moc teroristů

Další možnosti obrany naznačuje následující příklad: Koncem dubna vykázal Jásir Arafat jednadvacet vůdců tzv. Al-Aksa-brigád ze svého sídla z obavy, že se s nimi stane cílem izraelských bomb. Arafat zřejmě na ráj v posmrtném životě nevěří tolik, jako mnozí jeho přívrženci. Tohoto lpění na pobyt v slzavém údolí by se dalo jistě využít jako prostředku v antiteroristickém boji. Totéž platí pro možnosti využití existující rivality uvnitř teroristické scény. I boží bojovníci jsou jenom lidé, soupeří mezi sebou, jsou ješitní a závistiví. Navíc najdeme v každé arabské komunitě možnosti, jak rozehrát četné kmenové nesváry a animozity.

Struktury teroru lze rušit i tak, že si osoby, ochotné stát se smrtelnou zbraní, držíme od těla, a to konkrétně. Izraelci zkouší řešit problém každodenního ohrožení živými bombami plotem.⁴ Oblast Gazy dnes od Izraele dělí plot a od počátku roku 2001 se nepodařilo žádnému palestinskému atentátníkovi tuto překážku překonat. Další výstavba plotů je smysluplná, protože sníží jak hladinu ohrožení na izraelské straně, tak přitažlivost tohoto způsobu boje na straně druhé.

Faktická bezmoc teroristů se dočasně mění v dojem moci, který se odvozuje od zveřejňování krvavých podrobností předchozího atentátu a našeho strachu před dalším útokem. Mediální moc teroristů je navíc založená na mylné domněnce obyčejných

lidí, že všechny útoky spolu nějak souvisí, že je plánuje jedno centrum. Moc teroristů rovná se palcový titulek plus strach, který vyvolá. Jak se bránit? Přemýšlejme o tom, jak je zbavit publicity.

Co takhle uvažovat o zákazu zveřejňování fotografií a filmových záznamů teroristických aktů? Novináře a majitele novin i televizních stanic, kteří by se okamžitě začali bouřit, by bylo možné poměrně snadno usvědčit z toho, že jim nejde o výlučně o pravdivou informaci a svobodu slova, nýbrž především o svobodu prodávat krev na první stránce a zvyšovat tak vlastní zisky. Manipulace fotografií údajného mučení iráckých zajatců v britském Daily Mirror je pro tuto chtivost medií po senzaci příznačná a nikoliv výjimečná.

Úkoly pro ČR

Jakkoliv je boj proti terorismu dramatický, jsou pro malý stát ve střední Evropě rizika tohoto druhu méně důležitá než kupříkladu ekonomické otřesy. Naše bezpečnost je a bude zakotvena především v prosperujícím hospodářství. Skutečné existenční výzvy ze strany teroristů nejsme stejně schopni odvrátit sami. Vše, co můžeme pro vlastní bezpečnost udělat, je však třeba důsledně provést. Předpokladem je chladná hlava a soustředění sil pouze na to, co doopravdy můžeme ovlivnit.

Jako inspiraci k obraně proti terorismu uvádím následující teze: vnitřní bezpečnost není jen úlohou policie; je třeba masivně rozšířit státní kompetence při sledování možných zločinců; přesto stát nebude schopen poskytnout úplnou bezpečnostní garanci. Vlastní úsilí každého z nás nabývá na významu.

Opatření, která lze z těchto tezí vyvodit: vytvořit předpoklady pro nasazení armády uvnitř vlastní země; připravit plány pro nouzové situace a promyslet koordinaci bezpečnostních, záchranných a politických struktur; zlepšit a permanentně aktualizovat analýzy možných ohrožení; zdokonalit tok informací mezi bezpečnostními složkami; stát by měl (kupř. daňovými úlevami) podporovat prevenci a svépomoc (kupř. v hospodářství).

4) David Makovsky: How to Build a Fence. In: Foreign Affairs, March/April 2004, s. 50–64.

Globální dimenze

V širším slova smyslu znamená boj proti terorismu následující: na mezinárodní scéně je třeba zabránit „privatizaci teroru“, tj. tvrdě postihovat státy, které terorismus tolerují nebo dokonce podporují. Vlády na celém světě musí nést plnou zodpovědnost za to, co se děje na jejich území.

Pokud jde o západní státy, bude nás boj proti terorismu sjednocovat a rozdělovat zároveň. Globální spolupráce na jedné straně, zostření lokální kontroly na straně druhé. Rozdílná intenzita ohrožení bude vyžadovat specifické národní obranné strategie. Do pohonného motoru globalizace, který je olejován volným pohybem kapitálu a lidí, se nasype písek zostřených národních kontrol.

A konečně je třeba modernizovat islámskou civilizaci. O nutnosti modernizace islámského světa může pochybovat pouze ten, kdo považuje nerovnoprávnost žen za stejně normální, jako zákaz půjčovat peníze – abych jmenoval pouze dva příklady ze sociálního a hospodářského života. Pozorovatelé, kteří tvrdí, že Arabové jsou jiní než my a tudíž neschopní demokracie, jsou arogantní a pokrytečtí zároveň.

Po Velké francouzské revoluci nenásledovala „rovnost, volnost a bratrství“, nýbrž monarchie, císařství, diktatury, a teprve pak pět republik. Přímočará a rychlá cesta k demokracii neexistuje. Bývalý poradce prezidenta Bushe staršího Brent Scowcroft má tedy pravdu, když říká, že rychlá demokratizace Iráku a islámského světa je nemožná. To však ještě neznamená, že je správné čekat, až se tyto státy zmodernizují samy od sebe.

Čekání na modernizaci z vůle a síly Orientu si nemůžeme dovolit. Navíc by to znamenalo, že politika, tedy určování a dosahování cílů, nemá vůbec žádný smysl. Neřekl bych, že jde o okamžitě zavedení Westminsterské demokracie v arabském světě. Snazší a účinnější je oslabit vliv islámu pomocí konzumních božstev, aktivováním obchodu a modernizací hospodářství; pro obé mají Arabové nemalé vlohy.

Závěr

Proces modernizace islámského světa nebude přímočarý ani krátký. Ale alternativa k němu neexistuje. Jinak by se západní

svět (jehož jsme součástí) stal hospodářsky (kvůli ropě) a bezpečnostně-politicky (kvůli terorismu) rukojmím extrémistů z beznadějně zaostalé a tudíž ke všemu odhodlané civilizace. Jakkoli kriticky lze vidět některé detaily politiky Washingtonu, je třeba konstatovat, že Spojené státy převzaly obtížný, nevděčný, ale nezbytný úkol. Evropané naproti tomu mohou nabídnout pouze perfektní stylistiku.

Globální terorismus – nejvýznamnější bezpečnostní hrozba současnosti

Jan Eichler

Ústav mezinárodních vztahů

Je terorismus novým nebo starým fenoménem? Pokud je něco nového, tak je to především naše vnímání tohoto jevu. Ještě na počátku 90. let nebyl terorismus považován za hrozbu, hovořilo se o něm jako spíše jako o riziku. Náhled na tento jev se začal měnit až ve druhé polovině minulého desetiletí, potom, co se šokovaná veřejnost na řadě míst světa musela vyrovnávat s důsledky jeho krutých akcí. A mezníkem zcela zásadního významu se staly teroristické útoky dne 11. 9. 2001. Od té doby se ze všech možných úhlů pohledu diskutuje o závažnosti a příčinách této naléhavé hrozby a také o možnostech, jak jí čelit.

Základní charakteristika terorismu se nemění

Současný terorismus v mnohém navazuje na minulost. Je to především nepřímá strategie jako základní rys terorismu. Teroristé se zásadně vyhýbají přímému, čelnímu souboji, napadají zákeřně a nečekaně. Dlouho se schovávají ve stínu, aby udeřili tehdy, kdy se to nejméně očekává, kdy se to nejvíce hodí právě jim a nejméně jejich oběti. Zasahují společnost v těch nejcitlivějších a nejzranitelnějších bodech. Tak dosahují něčeho, co je v klasické válce téměř nemožné – zcela obcházejí nejsilnější prvky obrany své oběti.

Dále se znovu potvrzuje to, že každý teroristický útok vystavuje státy do role napadeného a vydíraného objektu. Pasivní roli vnučují teroristé i druhému aktérovi, tedy obyvatelstvu – manipulují s jeho veřejným míněním a vyvolávají reakce odpovídající svým sobeckým zájmům, cílům a představám. Do pasivní úlohy se dostávají rovněž ozbrojené síly. Ve chvíli teroristického úderu jsou mimo hru i ty nejnákladnější a nejsložitější systémy – mezikontinentální rakety, letadlové lodi, tanky, velitelské a štábní systémy. Teroristé jako jediný aktivní subjekt útočí s cílem přilá-

kat na sebe pozornost, vytvořit atmosféru strachu, destabilizovat stát, jeho věrohodnost a autoritu, nebo si vynutit změnu jeho zahraniční politiky.

Třetím základním rysem terorismu je šíření strachu, v jehož atmosféře lze předkládat požadavky a vynucovat si jejich splnění. Teroristé využívají nástrojů psychologické války, aby nálady, pocity a stanoviska veřejného mínění ovlivňovali ve svůj vlastní prospěch. Nesnaží se působit na ozbrojené síly, zaměřují se především na vydírání státních činitelů a na zneužívání obyvatelstva jako rukojmí v psychologickém slova smyslu. Necháávají obět v nejistotě, aby nevěděla, odkud útok přišel a aby procházela těžkým rozhodováním, jak zareagovat.

Nové prvky ve strategii terorismu

Dnešní teroristé se už neomezují jenom na cíle vnitropolitického charakteru, jak to bylo v době národního terorismu, kdy cílem bylo vynutit se změny vnitrostátního uspořádání. Jdou však i za hranici cílů zahraničně-politického charakteru, jak to bylo typické pro mezinárodní terorismus posledních tří desetiletí 20. století, který byl definován jako „nepřímá strategie zaměřená na nátlak na země Západu, která ale nepodstupuje riziko války a snaží se co nejvíce omezovat možnosti odhalení (autorů teroristických akcí – pozn. autor).“¹

Americká definice zdůrazňuje, že terorismus se vyznačuje plánováním násilných akcí politického zaměření, že využívá skupin na podstatné úrovni k tomu, aby útočily na cíle nevojenského charakteru. Dnešní teroristé už mají cíle globálního charakteru, proto se přiklání k pojmu „*globální terorismus*“.

Globální terorismus – činitelé a referenční objekty

Po úderech dne 11. 9. 2001 se hovoří o zcela nové etapě terorismu. Např. F. Heisbourg používá výraz hyperterorismus², John

1) Boniface, Pascal: Les guerres de demain. Seuil, Paris 2002, s. 21.

2) Tento výraz použil Francois Heisbourg k označení závažnosti teroristického útoku z 11. 9. 2001 a jeho možných důsledků pro světovou ekonomiku – domnívá, že bude následovat ještě větší celosvětová recese než po válce v Perském zálivu. Blíže viz: F. Heisbourg: De l'après – guerre froide a l'hyperterrorisme. Le Monde 13. 9. 2001.

Ikenbery hovoří o „moderním terorismu transnacionálního charakteru“, jiní (včetně autora tohoto příspěvku) používají pojem globální terorismus.

Globální teroristé se jako noví činitelé mezinárodních bezpečnostních vztahů staví do role mstitelů bojujících proti utrpení, strádání a ponížení jedné pětiny všeho lidstva, která žije v mnoha státech dvou světadílů (Asie a Afriky) a která navíc má více či méně početné diaspory v Evropě a v Severní Americe. Jejich nejvyšší předáci vytvořili síť, která pokrývá čtyři kontinenty: Asii, Afriku, Evropu a Ameriku.

Referenčním objektem globálního terorismu jsou především mnohamilionové masy vyznavačů islámu, jejichž podíl na celosvětové populaci neustále narůstá – z 18 % v 80. letech na předpokládaných 30 % v roce 2025.³ Globální charakter referenčního objektu usámovského terorismu se tak odvíjí od zneužívání dvou skutečností. Tou první je nesporné utrpení desetimilionů prostých lidí v islámských zemích, v jehož důsledku se v celé této oblasti hromadí pocity frustrace, deprivace a naprosté beznaděje.

Druhou skutečností je rozporuplnost politické situace v mnoha islámských zemích, zejména pak v Egyptě, v Saudské Arábii a v Pákistánu, které svoji bezpečnost jednoznačně opírají o přímou angažovanost USA. A právě z nejproblémovějších zemí islámského světa se rekrutuje nejvíce členů stojících ve vedení sítě al-Kajdá, kteří se profilují jako negace zkompromitovaných režimů.

V protikladu ke strnulosti proamerických režimů volají do boje za zlepšení života těch, kteří se stali obětí globalizace. Způsob, jakým zneužívají situace svého referenčního objektu, proto dostal název „victomologie“.⁴ Tento způsob jednání může těžit především ze skutečnosti, že „ti, kteří jsou jak chudí, tak i vykořenění, mohou v terorismu spatřovat možnost pomsty i sebeocenění“.⁵

3) Citováno podle: Steven Simon and Daniel Benjamin: The Terror: Survival 43 (2001), No. 4, s. 13.

4) Arabs and America. The Washington Post, 12. 10. 2001.

5) Hoffmann Stanley: Clash of Globalizations: Foreign Affairs 81(2002), No. 4, s. 112.

Znaky globálního terorismu

Globální teroristé se už neomezují jenom na jeden stát nebo na jeho vnitřní politiku. Pokud udeří proti jednomu státu, pak se mu mstí nikoliv za jeho vnitřní, ale za jeho zahraniční politiku uplatňovanou v různých oblastech světa. Jejich síť dnes pokrývá všechny světadíly s výjimkou Antarktidy. Globálnost se projevuje také v tom, že jedním úderem dne 11. 9. 2001⁶ zabili občany 44 zemí z 5 světadílů.

Jednou ze základních charakteristik na počátku 21. století je snaha zabít co nejvyšší počet lidí, aby šok zasažené společnosti byl co největší. Specialisté z RAND Corporation hovoří o tom, že ve srovnání s minulostí došlo k výraznému nárůstu „smrtonostnosti ratingu (lethality rate),“ který vyvrcholil právě atentáty dne 11. 9. 2001. Usilují o vysoký počet obětí, který svými psychologickými dopady přesahuje státní hranice a ovlivňuje veřejné mínění nejen v jedné zemi, ale v celém regionu či dokonce v celém světě.

Globální teroristé také usilují o zásadní změny v mezinárodních vztazích na celosvětové úrovni. Jeden z nejuznávanějších amerických odborníků na mezinárodní bezpečnostní vztahy, profesor S. Hoffmann, zdůrazňuje, že „chudě vyzbrojení jedinci vyzvali, překvapili a zranili dominantní světovou supervelmoc“.⁷ Organizace čítající několik stovek nanejvýš několik tisícovek členů dokázala krutě zasáhnout stát, který na svoji obranu vynakládá téměř 40 % celosvětových vojenských výdajů. Ukázalo se, že současný hyperterorismus může stírat rozdíly mezi malými a velkými, mezi slabými a silnými. Stal se ideálním vyrovnávacím nástrojem, na který neplatí ani ty nejmodernější a nejs sofistikovnější zbraňové systémy.

Cíle globálního terorismu

Hlavní cíle globálního terorismu jsou: vynutit si odchod USA ze Saudské Arábie a další islámských zemí; pomstít se za jednostran-

6) Jenkins, Brian Michael: The US response to terrorism and its implications for transatlantic relations. In. Shift or Rift. Assessing US/EU relations after Iraq. European Union Institut for Security Studies. Transatlantic Book 2003. Paris 2003, s. 211–212.

7) Stanley Hoffmann: Clash of Globalizations: Foreign Affairs 81(2002), No. 4, s. 104.

nost USA a jejich spojenců v přístupu k izraelsko – palestinskému konfliktu; oni dnes už hovoří o tzv. izraelizaci americké politiky.

Od 11. 9. 2001 do současnosti přetrvávají zásadní rozdíly v odpovědích na otázku, jaké bylo skutečné zaměření těchto útoků. Vyhranila se tři základní hodnocení současného terorismu. Podle prvního se jedná o nenávist vůči hodnotám západní civilizace a jejímu hlavnímu symbolu. Tento názorrazil především G. W. Bush a spolu s ním jej zastávali britský premiér, bývalý prezident ČR či bývalý premiér Španělska. Naopak otevřený nesouhlas s takovýmto hodnocením vyslovili zejména prezident Francie, kancléř SRN a také současný prezident ČR.

Podle druhého hodnocení je globální terorismus odvetou za politiku USA, je zpožděnou vedlejší škodou studené války (jedna supervelmoc vsadila na Tálibán a na jeho džihád ve svém boji proti druhé supervelmoci), dále je vedlejší škodou války o Perský záliv (na posvátné islámské půdě zůstala americká vojska) a také je vedlejším účinkem několika ozbrojených konfliktů z poslední doby (bombardování farmaceutické továrny v Súdánu a palestinsko-izraelský ozbrojený konflikt). A konečně třetí názor říká, že globální teroristé usilují o zásadní změny mezinárodních vztahů na celosvětové úrovni.

Válka v Iráku a její důsledky

Různé názory na globální terorismus se velmi vyhraněně projevíly při diskusích o Iráku. Již v září 2001 francouzský prezident Chirac, který byl shodou okolností prvním státníkem v USA po teroristických útocích, varoval George W. Bushe, že by nebylo dobré, kdyby událostí z 11. září využil k vojenskému úderu na Irák. Francie přitom vůbec nepochybovala o zločinnosti Saddámovy režimu, ale zároveň s tím chtěla vidět jasné důkazy o existenci arzenálu ZHN a o přímých vazbách mezi Saddámem Husajnem a Usámou bin Ládinem.

Francie a spolu s ní také SRN, Belgie a Lucembursko vycházely z obavy, že vojenské řešení by mohlo mít velmi destabilizující dopad na celý Střední východ.⁸ Hodnota tohoto argumentu se zdála

8) Andréani Gilles: Une action honorable et efficace. Le Monde, 17. 6. 2003.

být v základech otřesena rychlým průběhem a impozantním výsledkem operace Irácká svoboda, která se jevila jako neuvěřitelně snadný triumf a nejučinnější způsob svržení Saddámovy diktatury.

Letní a podzimní měsíce roku 2003 a také jaro roku 2004 však stále varovněji potvrzují, že tam, kde je velká disymetrie, se okamžitě otevírá prostor pro asymetrii, zejména pak pro gerilovou válku, ve které se nerespektují žádná pravidla, napadá se ze zálohy, nastražují se léčky, klamné cíle, pasti. Jestliže na začátku roku 2004 al – Kajdá v Iráku nebyla, dnes tam naopak je, přičemž se denně ukazuje, že „nepřítel se vypařil, válka se ztratila, ale současně s ní i mír.“⁹⁾ Čím déle tato asymetrická válka trvá, tím více pochybností se vznáší nad správností přímé vojenské odpovědi USA na nepřímou strategii globálního terorismu.

Dále se ukázalo, že ani nejpůsobivější vojenské vítězství samo o sobě nestačí. Naopak, jeho hodnota může být snížena pochybnostmi v oblasti politiky, zejména pak oslabením důvěry v nejlivnější činitele bezpečnostní politiky, kteří přijímají rozhodnutí strategického významu a dlouhodobého dopadu. Každé strategii, tedy i boji proti terorismu, může vážně uškodit uplatňování zásady „účel světí prostředky“.

Regime Change Policy

Tato strategie Bushovy administrativy se stala nejvážnějším úskalím boje proti terorismu. Vyvolala nejednotu nejen v RB OSN, ale i uvnitř samotné NATO. Její bilance vykazuje následující základní rysy. Prvním z nich je brilantní naplánování a téměř dokonalé provedení vojenské akce na svržení Saddámova diktátorského režimu v Iráku. Druhým – dalo by se říci protikladným – rysem byla asymetrická válka v Iráku kombinovaná s teroristickými akcemi mimo Irák (Istanbul, Madrid). Navíc se znovu potvrdilo, že teroristé na vojenský úder na jednom místě reagují teroristickými údery zcela jinde.

Irácká zkušenost velmi naléhavě vypovídá, že o dalších akcích tohoto druhu (nazývaných „regime change policy“) by se již nemělo rozhodovat v úzkém okruhu nejvyšších exekutivních činite-

lů USA. Mělo by k nim docházet až po otevřené a věcné diskusi mezi administrativou a legislativou, která by se vyvarovala nadsazování bezpečnostních hrozeb a v níž by se argumentovalo ověřenými a tím pádem i přesvědčivými fakty. Zároveň s tím by měla probíhat věcná a trpělivá diskuse se všemi státy, které by mohly a měly být spojenci USA v jejich dlouhodobém boji proti globálnímu terorismu, šíření zbraní hromadného ničení a diktátorským režimům.

Čím více států bude do boje proti terorismu zapojeno, tím menší je riziko odvetných teroristických útoků, zatímco při nízkém počtu účastníků je toto riziko mnohem větší. Významným důvodem pro zlepšení spolupráce mezi USA a jejich spojenci je nezbytnost dlouhodobé přítomnosti mezinárodních sil po oficiálním skončení bojů, v období nazývaném nation building.

Madridská tragédie

Tragické události v Istanbulu a zejména pak v Madridu znovu potvrdily, že teroristé na použití vojenské síly odpovídají ještě větším násilím na zcela jiných místech. Dosavadní poznatky nasvědčují, že Španělsko se stalo terčem především kvůli aktivní úloze svého bývalého premiéra v době příprav vojenského útoku na Irák. Znovu se tak potvrdilo, jak fatálním omylem byla teritorializace terorismu. Teroristická diaspora ve světě se totiž neomezuje na konkrétní stát, ale přemísťuje se jako mrak nebo mlhovina, která vzniká a působí jako důsledek probíhajících ozbrojených konfliktů. Madrid byl jednou z odvet za vojenskou intervenci v Iráku.

Madridské útoky znovu potvrdily krutost a bezohlednost terorismu. Zároveň s tím ale ukázaly, že ti, kdo tyto útoky plánují, mají schopnost strategického myšlení. Dokázali zapříčinit nečekaný pád jednoho z klíčových spojenců prezidenta Bushe, který neústupně podporoval vojenskou intervenci v Iráku. V důsledku toho se narušila konstrukce „nové Evropy.“ Zprostředkovaným, byť třeba vedlejšími výsledkem jejich úderu byla i změna polského postoje k Evropské ústavě.

Tato akce z bohatého rejstříku nepřímé strategie měla hned několik závažných přímých dopadů. Vedle dvou set zmařených životů, z nichž každého je obrovská škoda, jimi jsou především naru-

9) Le Borgne, Claude: Le guerre "postheroique: Défense nationale, 7/2003, s. 19.

Islám a islamistický terorismus

Eduard Gombár

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

šení Rumsfeldovy konstrukce „nové a staré Evropy“, změna polského přístupu k evropské ústavě a oslabení pozice samotného G. W. Bushe v době kampaně prezidentských voleb. Zapomínat nelze ani na nepřímé důsledky, které poznamenaly smýšlení tzv. obyčejných lidí nejen ve Španělsku, ale také v dalších evropských zemích a které se mohou projevat ještě po několika letech.

Závěr

Globální terorismus představuje nejnaléhavější bezpečnostní hrozbu současného světa. Nejde přitom jen o počty mrtvých a o zničené materiální hodnoty, jde také nebo spíše především o vážný rozkol uvnitř NATO, který je výsledkem rozdílného hodnocení této hrozby. Na jedné straně stojí americká koncepce „válka proti terorismu,“ od níž se odvíjí důraz na vojenské operace a na preventivní nebo dokonce preemptivní války.

Základem bezpečnostní strategie EU je přesvědčení, že „žádná z nových hrozeb nemá jenom vojenský charakter, a proto jim nelze čelit jenom vojenskými nástroji.“¹⁰ EU klade větší důraz na „boj proti terorismu“ a na prevenci nejen ve vojenském, ale také v politickém a ekonomickém slova smyslu.¹¹ V přístupu k hrozbě šíření zbraní hromadného ničení se EU zaměřuje nikoli na regime change policy, ale na kombinaci politického dialogu, diplomatického nátlaku, donucovacích opatření a mechanismů dohledu.¹²

Přestože přístupy USA a EU jsou v řadě směrů dost rozdílné, neměly by být chápány jako konkurenční nebo dokonce nesmiřitelné. Rozdíl se totiž netýká základních sdílených hodnot ani dlouhodobých strategických zájmů. Vztahují především na způsoby, jak čelit nejnaléhavějším hrozbám globálního charakteru. Společné zájmy USA a EU vyžadují, aby se přístupy těchto dvou hráčů celosvětového významu navzájem doplňovaly a umocňovaly.

14) Solana, Javier: *Stratégie de l' Union européenne. Défense nationale*, 5/2004, s. 8.

15) Jde zejména o vytváření zóny dobrého vládnutí na východním okraji Evropy a ve Středomoří, o rozvojovou pomoc a otevírání vlastních trhů a v neposlední řadě také o zesilování účinnosti multilateralismu.

16) Solana, Javier: cit, dílo, s. 7.

Jako první příklad „sebevražedného islámského terorismu“ se uvádějí aktivity „asasínů“ (hašíšijů) v 11. století. Zapomíná se však, že šlo o extrémistickou odnož obecně dosti extrémistické šiitské sekty ismáčiláje, a nikoli o oficiální sunnitský či šiitský islám. Tento sektářský politický extrémismus, který laicky interpretuje islám a vede boj proti ostatním muslimům, jinověrcům a nevěřícím, nazýváme v moderní době islamismus. Právě islamisté (*islámíjún*) – nikoli oficiální islámské náboženství a muslimové (*muslimún*) – se uchylují k teroristickým metodám boje.

Islámský univerzalizmus

Tradiční i moderní islám představuje klasický příklad „univerzalizmu“ v politice a mezinárodních vztazích. Vychází z představy, že Bůh seslal Proroka Muhammada jako pečet proroků, aby zvěstoval Boží náboženství (*islám*) celému světu. Povinností muslimů bylo tudíž propagovat a šířit islám mírovými i vojenskými prostředky s cílem nastolit na celém světě islámský Boží zákon.

To se odrazilo i v jedné z významných povinností muslima, v pojetí aktivního „úsilí na stezce Boží“ (*džihád fí sabíli'lláh*), a to i „úsilí mečem“ (*džihád bi-s-sajf*), odkud pak bývá *džihád* běžně vykládán jako „svatá válka“. V tomto smyslu mohl být *džihád* veden proti nevěřícím a odpadlíkům od víry.¹ Po vzniku sunnitského islámského chalífátu došlo k několika vlnám islámské expanze, která výrazně změnila geopolitickou tvář světa.

Od principů islámského univerzalizmu byla odvozena též kla-

1) K pojmu *džihád* viz zejména Mendel, M.: *Džihád. Islámské koncepce šíření víry*: Brno 1997, s. 24–30; Lewis, B.: *Dějiny Blízkého východu*. Praha 1996, s. 208–211.

sická islámská koncepce mezinárodních vztahů. S koncepcí *džihádu* je velmi úzce spojeno bipolární geopolitické pojetí světa, který je rozdělen na „území islámu“ (*dár al-islám*), zahrnující oblasti, kde vládne islámský Boží zákon, a na „území války“ (*dár al-harb*), tj. zbytek světa. Mezi oběma územími vládne válečný stav, až do konečného a nevyhnutelného nastolení islámu. Válečný stav může být přerušen dočasným příměřím, nikoli trvalým mírem.

Kromě toho *šáfi'ovská* právní škola sunnitského islámu uznává ještě třetí geopolitickou kategorii, „území příměří, území dohody“ (*dár as-sulh, dár al'ahd*). V pozdější době po ovládnutí významných oblastí muslimského světa jinověrci se mnozí učenci klonili k názoru, že „území islámu“ neztrácí hodnotu, pokud v něm žijí muslimové v bezpečí a je jim umožněno uplatňovat islámské zásady. „Území islámu“ bylo v moderní době reprezentováno především dvěma státními útvary, které byly centrem legitimní islámské tradice, sunnitskou Osmanskou říší a šíitským Íránem.

Sunnitský islám a politická moc

Osmanský sultán spojoval ve svých rukou od dobytí Káhiry v roce 1517 jak vrcholnou politickou moc (sultanát), tak i vrcholnou autoritu náboženskou (chalífát). Islámské univerzalistické pojetí jeho svrchovanosti bylo zřetelné v titulatuře osmanského sultána: „*Já, sultán sultánů Západu a Východu, pramen autority chánů, dárce korun vládců na zemi, stín Boží na zemi, ochránce obou Svatých míst (Mekky a Medíny), druhý Alexandr Veliký, sultán a pádišáh.*“ Osmanský sultán po dlouhou dobu odmítal a zdráhal se uznat rovnoprávnou suverenitu jiným univerzalistickým vládcům (císaři Svaté říše římské, ruskému carovi, francouzskému císaři).

Série vojenských porážek v rámci východní otázky od poloviny 18. století do konce první světové války však suverénní pozici osmanských sultánů radikálně změnila.² Realita nutila osmanské vládcy od doby francouzské revoluce opustit osmanocentrický univerzalistický model světa a navazovat standardní diplomatické styky s evropskými státy. Mezinárodní vztahy Osmanské říše přecházely ve stále větší míře v evropskou koncepci „národního zájmu“.

2) Gombár, E. Moderní dějiny islámských zemí. Praha 1999.

Posledním významným pokusem o oživení role islámského univerzalizmu v mezinárodních vztazích byla koncepce panislamismu, uplatňovaná osmanským sultánem Abdülhamidem II. (1876–1909). Po mladoturecké revoluci 1908 osmanský sultán ztratil faktickou politickou moc. Po vstupu Osmanské říše do první světové války na straně Německa osmanský sultán jakožto chalífa všech sunnitských muslimů naposledy legitimně vyhlásil *džihád*. Odezva mezi muslimy však byla nepatrná. Zrušení chalífátu tureckým prezidentem Atatürkem v roce 1924 znamenalo konec ústřední politické autority sunnitského islámu.

Sunnitský islám se s touto realitou pragmaticky smířil a uznává faktické představitele soudobých států za legitimní světské vládcy, které Boží vůle toleruje. Uplatňování sunnitských islámských principů v mezinárodních vztazích je tedy možné pouze zprostředkovaně skrze národní zájmy „islámských“ států jednotlivě či kolektivně. Oficiální sunnitský islám tak podobně jako pravoslaví či katolicismus rezignoval na prosazování politické myšlenky univerzalizmu a ponechal tuto ideu pouze v rovině náboženské.

Šíitský islám a politická moc

Mezi sunnitským a šíitským islámem není sice rozdíl v univerzalizmu bipolárního geopolitického dělení světa, avšak existuje podstatný rozdíl v pojetí politické autority. Podle šíitské doktríny má nejvyšší politickou i duchovní moc „skrytý“ dvanáctý imám Muhammad al-Mahdí (narozen 868), jenž odešel do ústraní, aby se znovu objevil, až to Bůh uzná za vhodné.³ Politická moc světských vládců je tedy *apriori* uzurpátorská.

V Íránu se v roce 1501 chopil moci safíjovský šáh Esmá'íl, jenž vyhlásil šíitský islám dvanáctého imáma (*ithná'ašaríja*) za státní náboženství. Po nástupu Qádžárovců na trůn v roce 1797 byli šáhové „stínem Božím na zemi“, zatímco autoritu „zástupce skrytého imáma“ přenechali šíitským duchovním (*'ulamá*), z nichž se „velcí ájatolláhové“ těšili nejvyšší šíitské duchovní autoritě (*mar-dža'e taqlíd* – „vzor k napodobování“). Šíitští duchovní si tuto autoritu udrželi i v perské ústavě z prosince 1907, jež jim umožňo-

3) Podrobněji viz Momen, M. *An Introduction to Shi'i Islam*. Yale UP 1985.

vala hrát klíčovou roli při kontrole zákonodárství (*mašrú'íjat*), nikoli však vládu samotnou. Veskrze světští šáhové dynastie Pahlaví (1925–79) však tyto principy nerespektovali a dostali se tak do osudového konfliktu s šíitským duchovenstvem.

Šíitský Írán po islámské revoluci z února 1979 je třeba tudíž považovat za jediný skutečný islámský teokratický stát. Základní ideologií se stal univerzalisticky pojmávaný šíitský islám. Prosadil se teokratický model šíitského islámského státu, vyjádřený v Chomejního koncepci *velájet-e faqíh* (vláda duchovního),⁴ která stanovila, že v době nepřítomnosti „skrytého“ dvanáctého imáma je místo něho vládcem – „místodržitcím“ (*valí*) šíitský duchovní (*faqíh*). Tento model byl zakotven v ústavě z prosince 1979, která definitivně odmítla alternativní laickou islamistickou liberální koncepci návratu k perské ústavě 1907.

Islamistický fundamentalismus

Napoleonova výprava do Egypta v roce 1798 a zejména britská okupace Egypta v roce 1882 postavily sunnitské muslimy před otázku, zda je osmanský sultán schopen dostát svým politickým závazkům vyplývajícím z jeho univerzalistického postavení chalífy. Odpovědí na okupaci jinověrců se stal islámský sunnitský reformismus, s nímž se v arabském světě setkáváme zejména v Egyptě.

Jeho zakladateli byli Džamál ad-Dín Afghání (1839–1897) a Muhammad Abdo (1849–1905). Reformisté viděli řešení v návratu k základům (fundamentům) islámu, tedy ke Koránu a Prorokově praxi (*sunna*), a proto bývají označováni ne zcela přesně za islámské fundamentalisty. Kritika osmanského sultána za neplnění základních povinností chalífy vedla k politizaci islámského reformismu, jenž viděl východisko v teorii panislamismu.

Po ukončení formální autority chalífy převzal štafetu politického islámu právě islámský fundamentalismus, do jehož čela se postavili namísto teologicky vzdělaných duchovních laičtí teoretici s vlastní islamistickou interpretací sunnitského islámu. Hlavním

4) Chomejní, E. *Velájet-e faqíh. Hokúmat-e eslámí*. Tehrán; Gombár, E. *Dramatický půlměsíc. Sýrie, Libye a Írán v procesu transformace*. Praha 2001, 122–132.

představitelem těchto islamistických fundamentalistů se stalo egyptské Muslimské bratrstvo, založené v roce 1929.⁵ V souladu s panislamistickou politickou teorií pak byly založeny organizace Muslimského bratrstva v dalších arabských státech. Cílem této organizace bylo nastolit islámský režim za použití běžných politických prostředků. V praxi se však Muslimští bratři uchýlovali k metodám individuálního teroru namířeného proti představitelům stávající moci.

Vzhledem k tomu, že do čela odporu proti zahraniční okupaci se v druhé polovině 20. století dostaly sekularistické revoluční režimy, vzešlé s vojenských převratů, byl islamistický fundamentalismus odsunut stranou a pronásledován. Muslimské bratrstvo se postavilo proti těmto režimům a část jeho členů se radikalizovala a přešla na platformu islamistického radikalismu a extrémismu.

Zejména od 70. let vznikaly extrémistické organizace, které zahájily rozsáhlé teroristické aktivity, jejichž vrcholem byl atentát na prezidenta Sádáta v říjnu 1981 a povstání v syrském městě Hamá v únoru 1982.⁶ Na bázi Muslimského bratrstva vznikla rovněž palestinská organizace Hamás.⁷ Původní Muslimské bratrstvo začalo být považováno za relativně umírněnou politickou skupinu a začalo být ze strany vládnoucích elit tolerováno a integrováno do politického systému.

Islamistický fundamentalismus reprezentovaný Muslimským bratrstvem je typický pro „usedlou civilizaci“ (*hadára*) v arabském světě, která zahrnuje zejména oblast Středomoří (Egypt, Sýrie, Libanon, Jordánsko, Palestina).

Islamistický extrémismus a terorismus

Teroristické útoky z 11. září 2001 upozornily na jiný typ islamistického terorismu, jehož sociální kořeny nutno hledat v „beduínské civilizaci“ (*badáwa*) v arabském světě (Arabský poloost-

5) Kepel, G. *Boží pomsta. Křesťané, židé a muslimové znovu dobývají svět*. Brno 1996 (Paris 1991); Mendel, M. *Islámská výzva*. Brno 1994; Kropáček, L. *Islámský fundamentalismus*. Praha 1996.

6) Gombár, E. *Islamistické organizace v Sýrii, v Jordánsku a v Libanonu*. Mezinárodní vztahy, 3/2002, s. 84–97; Raděj, T. *Islamistické organizace v Egyptě*. Mezinárodní vztahy, 3/2002, s. 98–113.

7) Introigne, M.: *Hamás. Islámský terorismus ve Svaté zemi*. Praha 2003.

rov, části Iráku a Jordánska, Libye, části Alžírsko a Maroka).⁸ Jedná se o klasické islamistické sektáře, jejichž učení má ultrakonzervativní sunnitský islámský základ (*hanbalismus*) a vychází z wahhábismu, jenž vznikl v 18. století na Arabském poloostrově a stal ideologickou oporou státu dynastie Saúdů. Saúdští vládcové jsou formálně *imámy* tohoto islámského směru.

V praxi se ve wahhábismu rozvinula laická interpretace konzervativního islámu, která dospěla k závěru, že newahhábovští muslimové jsou buď „neznalí islámu“ (*džáhil*) či „nevěřící“, proto je proti nim nutno vést *džihád*. Počátkem 20. století se tento názor prosadil u wahhábovského hnutí Ichwán, které se organizovalo v osadách (*hidžra*), jež se staly „základnami“ indoktrinace, výcviku a agitace *mudžáhidů* mezi arabskými kmeny ve Střední Arábii a vedl se z nich *džihád*, jenž vedl k připojení pobřeží Zálivu, Rašídovského státu a Hidžázu k původnímu Saúdskému státu. Jakmile však bylo dosaženo dnešního rozsahu území Saúdské Arábie, saúdský král Ibn Saúd zastavil další výboje a soustředil se na budování moderního státu. V této chvíli se ambiciózní představitelé hnutí Ichwán vzbouřili, byli však v roce 1930 vojensky potlačeni.

Tito extrémní wahhábovci nadále zůstávali ve skryté opozici proti saúdské dynastii, jíž se však podařilo jejich aktivity přenést koncem 70. let do boje proti marxistickým režimům v jižním Jemenu a zejména v Afghánistánu. V souvislosti s americkou vojenskou přítomností na Saúdskému území od krize v Zálivu v roce 1990 se navrátilí afghánští veteráni v čele s Usámou bin Ládinem postavili proti saúdské dynastii, která podle nich porušila zásadu Proroka Muhammada, že na Arabském poloostrově je nepřijatelná přítomnost jinověrců a nevěřících. V první fázi se rozhodli vést *džihád* proti jinověrcům na území islámu a režimům s nimi kolaborujícím. V další fázi přenesli *džihád* proti jinověrcům na jejich vlastní území, přičemž uplatnili teroristické metody boje.⁹

Závěr

Islamistické radikální a extremistické organizace nelze považovat za reprezentanty islámského náboženství a jejich aktivity i interpretace islámu jsou nezřídka v přímém rozporu s islámským náboženským právem (*šarí'a*). Nicméně aktivity těchto skupin, které se uchylují k teroristickým metodám boje, negativně ovlivňují představy světové i naší veřejnosti o působení islámu v politice a v mezinárodních vztazích. Při studiu působení islámu je nutno volit střízlivý přístup na faktografii založený. Démonizace islámu pouze na základě teroristických činů laických islamistických extrémistů a teroristů podává zkreslující obraz o skutečnosti islámského světa.

⁸ Gombár, E. Kmeny a klany v arabské politice. Praha: Karolinum. V tisku.

⁹ Podrobněji viz Bodansky, Y. Bin Ládin. Muž, který vyhlásil válku Americe. Praha 2001; Jacquard, R.: Ve jménu Usámy bin Ládina. Praha 2001.

Mezinárodní terorismus v historické perspektivě¹

Miroslav Mareš

Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně

Jak uvádí nejnovější verze Bezpečnostní strategie České republiky z prosince 2003, je jedním ze strategických zájmů ČR potírání mezinárodního terorismu. Terorismus je obecně ve strategicko-bezpečnostních dokumentech mnoha zemí a mezinárodních organizací i v odborných textech pokládán za jednu z nejzávažnějších hrozeb. Jeho nynější pozice je výsledkem dlouholetého vývoje určitých forem násilí, přičemž tento vývoj se odrážel i v dějinách českých zemí a v životech jejich obyvatel.

Co je terorismus?

Pokud budou zkoumány projevy terorismu vztahující se k českému území, vyvstanou tradiční problémy s definicí tohoto fenoménu² a s tím, od kdy lze vlastně o terorismu hovořit. Etymologické kořeny terorismu jsou zřejmé. Kořen je z latinských slov *terror* či *terroris*, tj. nahánět strach, děsit, zastrašovat. Jako pojem byl terorismus užit poprvé během Velké francouzské revoluce pro označení režimního násilí v letech 1793–1794.

Do obecného povědomí však vstoupil až v souvislosti se subverzivní činností anarchistů na konci 19. století, tehdy především proti příslušníkům vládnoucí třídy. Od té doby se jako terorismus či teror označovala řada forem násilí, přičemž v obecné rovině ani v akademické sféře doposud nedošlo ke shodě na uznávané definici a typologii. V tomto textu lze vyjít z pojetí, ve kterém se jedná o excesivní a pro cílové publikum překvapivé násilí nebo hrozbu takovým násilím, přičemž efekt použití tohoto násilí je

1) Příspěvek byl zpracován v rámci grantového projektu GAČR 407/03/D 105 „Politické násilí a terorismus v České republice“.

2) Mareš (2002c), Strmiska (2001), s. 9-22.

primárně kalkulován tak, aby se dotýkal výrazně většího počtu lidí, než pouze přímých obětí útoku.

Pojem terorismus začal být používán i ahistoricky, resp. zpětně, a byly pod něj zahrnuty nejrůznější násilné projevy, ať již spíše ve smyslu subverzivního násilí (atentáty, únosy, sabotáže, travičství apod.) či režimních hrůzovlád nebo válečného plenění a masakrů (Carr 2002). V současnosti začíná být za terorismus často označována takřka jakákoliv forma nekonvenčního násilí, navíc se s ohledem na soudobé negativní zabarvení slova terorismus (které ale nebylo vždy pravidlem) stal terorismus pojmem mnohdy sloužícím k diskreditaci protivníka. Terorismus přitom může být používán i zcela neutrálně bez vazby k „etičnosti“ či „morálnosti“, „legalitě“ či „legitimitě“ cílů, kterých má být jeho užitím dosaženo. Terorista v takovém pojetí může být i „bojovníkem za svobodu“.³

Problematickým se jeví odlišení „mezinárodního a domácího“ terorismu. Mezinárodní terorismus by měl obsahovat určitý „mezinárodní prvek“. Na základě typologie Petra Waldmanna lze v tradičním pojetí hovořit o mezinárodním terorismu ve třech dimenzích:

1. Nadnárodní spolupráci národních teroristických skupin.
2. Útoky subverzivních teroristů vůči státu v cizině.
3. Státní podpora a financování subverzivních teroristů působících proti jiným zemím.⁴
K těmto typům by však z určitého úhlu pohledu bylo možné doplnit i další:
4. Státní terorismus vůči cizincům na vlastním území.
5. Subverzivní terorismus prováděný státními orgány (např. tajnými službami) mimo vlastní území.
6. Teroristické organizace operující globálně bez rozhodující vazby na určitý stát či region (současná Al Kajdá, Combat 18, Animal Liberation Front).
7. Teroristické organizace, které přejímají regionálně či globálně

3) Merari (1993), s. 226.

4) Waldmann (1998), s. 18–19.

oblíbené strategie („urban guerilla“, „leaderless resistance“, „úder na srdce státu“ apod.)

V nejobecnějším pojetí by pak bylo možné vysledovat i jisté:

8. Transnacionální se projevující vlny teroristického násilí v určitých dějinných obdobích, které byly či jsou vázány k určitým typům společností (i když teroristická činnost v jejich rámci mohla být v jednotlivých případech realizována pouze na národní úrovni). V tomto smyslu často určovaly hlavní dobový význam slova terorismus.⁵ Především v této poslední rovině bude o interakci českých zemí s mezinárodním terorismem pojednáno i v následující části tohoto textu, dílčí pozornost však bude věnována i výhradně domácímu terorismu. S ohledem na rozsah příspěvku je však výběr případů selektivní.

Terorismus v českých zemích do roku 1948

S ohledem na výše zmíněné problémy s definováním terorismu a s hledáním jeho historických kořenů je v podstatě nemožné určit něco jako „první teroristický akt“ či první teroristickou vlnu na českém území. Budou-li za terorismus považovány politické vraždy a atentáty (což je ovšem poněkud sporné, pokud chybí prvek „teroristického kalkulu“), lze takové projevy násilí vysledovat již velmi hluboko v českých dějinách a např. knížete Václava označit za „oběť terorismu“.

Budou-li za terorismus pokládány události související s vedením zavražďujících válek proti civilistům, lze zmínit řadu velmi brutálních vojenských tažení po českém území, zvláště pak nábožensky motivovaných (husitské války, třicetiletou válku). Pokud budou za terorismus pokládány drakonické postihy odpůrců režimu i z dnešního pohledu nepřiměřené metody výslechu či (veřejné) exekuce „běžných“ kriminálků, byl takovýto „režimní teror“ do určité míry vlastní většině státních útvarů do roku 1918.

Určitou transnacionální vlnou specifického násilí s teroristickými prvky byla inkvizice, která našla odezvu např. ve známém „honu na čarodějnice“ ještě koncem 17. století. Teror ve formě odstrašujících brutálních exekucí byl zvláště na přelomu

5) Hofmann (2001), s. 17–33.

17. a 18. století používán v českých zemích proti Romům s cílem dosáhnout eliminace jejich způsobu života a vyštvať je ze země.⁶ Různých variant násilí, které by bylo možné označit za terorismus, by bylo v českých dějinách nalézt mnohem více, vždy je zde však přítomna problematická takto ahistorického přístupu. Smysluplnější je zaměřit pozornost až na novější fáze vývoje českých zemí.

Kořeny moderního terorismu bývají někdy odvozovány od anarchistického násilí konce 19. a počátku 20. století (zvláště v Rusku, ale i v dalších evropských a severoamerických zemích). V českých zemích tento druh terorismu našel určitou odezvu, když o ozbrojených formách prosazování zájmů uvažovala určitá část českých anarchistů již od vzniku tohoto ideového proudu na našem území v 80. letech 19. století.⁷ Vyvrcholením těchto myšlenek však byly až individuální anarchistické atentáty na Karla Kramáře a Aloise Rašína ve dvacátých letech. Jinak byl ale český anarchismus té doby spíše ideovým sociálně-reformním a kulturním projektem.⁸

Etnický terorismus, typický pro počátek dvacátého století hlavně pro Balkán, české území bezprostředně výrazněji nezasáhl (dopady však měl – důsledky atentátu Černé ruky na Ferdinanda d'Este). Další forma brutálního násilí, která se dotkla českých zemí v období první světové války, do oblasti teroru či terorismu zahrnována není – jedná se o veřejné exekuce přeběhlíků, dezertérů a vzbouřenců za první světové války. Čeští legionáři v Rusku se však měli možnost setkat s „rudým terorem“ v rámci leninské revoluce a především následné občanské války.

Na českém a moravském území se pouze v omezené míře projevil fašistický a komunistický pouliční teror dvacátých a počátku třicátých let dvacátého století (typický pro Německo či Itálii). Po nástupu nacismu v Německu zde však byl částečně hitlerovským státem realizován terorismus vůči představitelům protinacistické opozice, jejíž významná část se na české území uchýlila. Teror doprovázel činnost guerillového nacifikovaného Freikorpsu na kon-

ci třicátých let, v menší míře i dalších etnických guerill v tehdejší Československu. Ve druhé republice se aktivizoval český antisemitský vlajkařský terorismus.

Období let 1939–1945 je charakterizováno nacistickým okupačním terorem (typickým pro celou obsazenou Evropu), kterému přinejmenším v některých atributech asistovaly i protektorátní orgány. V souvislosti s děním v tomto období je zajímavé, že např. antisemitský a antiromský státní terorismus postupně přecházel do „jiné kvality“ násilí než terorismus, kdy cílem již nebylo zavraždit větší počet lidí než tvořil počet přímých obětí, ale zcela vyhladit určité národy.

V kontextu nesmírné brutality nacismu se jeví jako poněkud paradoxní (či spíše neetické) uvažovat o tom, zda určité formy protinacistického násilí nesly znaky terorismu. Omezený prostor tohoto příspěvku neumožňuje důkladnější rozbor, pro (v českém prostředí poněkud provokativní) poukázání na možné přístupy lze upozornit např. na názor vlivného experta na otázky terorismu Waltera Laqueura, který řadí (velmi problematicky) „zavraždění“ Reinharda Heydricha do oblasti individuálního terorismu⁹ či pojetí východoevropských partyzánů jako teroristů v soudobém vojenském tisku v Německu s poukazem na protiprávní charakter jejich boje (Leesen 2003).

Vůči tomuto pojetí je však možné vznést námitku, že valná část taktiky i strategie partyzánů byla zaměřena primárně na vojenské cíle se základním cílem jejich likvidace a prvek odstranění zdě nehrál důležitou roli. Guerillový (či partyzánský) charakter některých skupin však nevyklučuje, že mohou jako subsidiární strategii či spíše taktiku využít terorismus (např. teroristické útoky proti zrádcům s cílem odstrašit případné následovníky). Ovšem pokud bude do definice terorismu zahrnuta kategorie „nelegitimity“ a vyloučeny z ní násilné akty směřující k odstranění většího násilí (takové násilí pak není „excesem“), činnost protinacistického odboje nebude moci být ve valné většině za terorismus označena. Atentát na Heydricha je symbolem odporu vůči teroru a v tomto smyslu je jeho zařazení do oblasti

6) Nečas (1999), s. 28–31.

7) Vojáček (2001), s. 173.

8) Tomek (1996).

9) Laqueur (1977), s. 18.

terorismu zpravidla rozhodně odmítáno v duchu logiky „vražda na tyranovi není zločinem“.¹⁰

V bezprostředně poválečném období by bylo určité prvky terorismu možné nalézt v činnosti Werfolfu a obdobných skupin (včetně ilegálních českých vlajkařů) v poválečném období, později i při přechodu bojovníků UPA (tzv. banderovců) přes české území (byť zřejmě v menší míře, než tvrdila komunistická propaganda). Na druhou stranu by za teror mohly být označeny i některé excesy v průběhu odsunu německého obyvatelstva v letech 1945–1946. Krátce před zánikem zbytků demokracie v ČR se rozpoutala i tzv. „krčmářská aféra“, když dopisní bomby tehdejšími ministrům z demokratických stran zasílal pracovník olomouckého výboru KSČ J. Sosnar.¹¹ Celý případ byl manipulován Státní bezpečností, která se dostávala pod stále větší kontrolu komunistů, a nakonec zůstal nedošetřen.

Terorismus v komunistické éře

Uchopení moci komunisty v roce 1948 znamenalo vypuknutí nové vlny státního teroru, která byla charakteristická i pro další nové sovětské satelity. Monstrózní zinscenované procesy s drakonickými tresty měly vyvolat atmosféru strachu. Charakteristické bylo např. zmanipulované vytváření odbojových skupin pod dohledem StB s cílem využít odhalení těchto „teroristických a záškodnických center“ pro obvinění nevinných či velmi volně zúčastněných lidí k zastrašení určitých skupin obyvatelstva (např. sedláků s cílem přinutit je k zapojení do kolektivizace, kněží pro získání „poslušnosti církve“ apod.). Za jisté rukojmí si často komunistický režim bral i rodinné příslušníky, mj. s ohledem na možnost zabránění studia, vyhazovu ze zaměstnání apod. Přes určité uvolnění od poloviny padesátých let využíval komunistický režim metody terorizace až do svého pádu v roce 1989, a to i za pomoci poradců a po roce 1968 okupantů ze SSSR, případně dalších komunistických zemí.

Komunistický režim však realizoval či podporoval i mezinárodní terorismus v zahraničí. Československá rozvědka podnikla v roce 1957 ve Francii pumový útok, který měl zmařit tehdy začí-

nající západoevropskou integraci. Bombu odeslali agenti StB, kteří se však vydávali za německé neonacisty požadující navrácení Alsaska-Lotrinska k Německu. Měla vybuchnout na recepci Evropského společenství uhlí a oceli ve Štrasburku. Bomba však omylem explodovala v ruce manželky štrasburského prefekta, kterou usmrtila. V sedmdesátých letech StB plánovala a poté i realizovala pumový útok na českou redakci vysílání stanice Svobodná Evropa v Mnichově. Atentát na ni připravoval i známý agent StB Pavel Minařík.¹²

Na českém území pobývali v období komunismu i různí „rudí teroristé“. Již ve čtyřicátých a padesátých letech se v Československu ukrývali italští komunističtí atentáčníci z bezprostředně poválečného období (Čulík 2004). Později se spekovalo o pomoci StB italským Rudým brigádám, německým RAF a Hnutí 2. července, některým palestinským skupinám apod. V Československu krátce pobýval koncem sedmdesátých let a i v roce 1986 mezinárodní terorista Iljiče Ramirez Sanchez („Carlose“), přestože jeho přítomnost nebyla údajně příliš žádoucí a StB se jej snažila po dohodě s bulharskou a maďarskou tajnou službou (v Bulharsku a Maďarsku Carlosova banda pobývala předtím) přimět k odjezdu.¹³

Ve speciálním školícím středisku v Zastávce u Brna probíhal výcvik frekventantů ze zemí třetího světa (např. z Angoly, z Nikaraguy i z Afghánistánu), kteří se zde školili ve dvou policejních oborech i v ochraně proti terorismu a v boji proti němu (přičemž tento výcvik mohl být zneužit i ke zcela opačným účelům). Jejich přítomnost nebyla smluvně zakotvena a byla v podstatě výsledkem jednání představitelů KSČ (Česká tisková kancelář 1990). Československo podporovalo v procesu dekolonizace řadu tzv. národně-osvobozených hnutí, z nichž řada využívala i teroristické metody. Mezinárodnímu terorismu pomohl rovněž český vývoz zbraní do různých zemí třetího světa, včetně zemí podporujících terorismus jako Libye.¹⁴ Zřejmě nejznámějším artiklem se v tomto směru stala trhavina Semtex.

12) Krulík (2002), s. 29.

13) Dietl (1995), s. 76–78.

14) Wanner (1992), s. 166.

10) Wilkes (1985), s. 5.

11) Brzybohatý (1999), 41.

Obdobně jako v případě odboje proti nacismu je v případě odboje proti komunismu velmi citlivé hovořit o „antikomunistickém terorismu“. I v posuzování případů různých případů antikomunistického násilí hraje důležitou roli zahrnutí či nezahrnutí prvku legitimacy nebo etičnosti či neetičnosti do definice terorismu. Komunistické orgány sice v padesátých letech označovaly za teroristickou (či jako „terorizování“) činnost skupin bratří Mašinů či tzv. babické skupiny¹⁵, což ovšem z akademického hlediska nemá takřka žádný význam. Adolf Rázek zavraždění tří komunistických funkcionářů v Babicích popisuje jako teroristickou akci¹⁶ a upozorňuje na manipulaci celého případu i účelový výběr obviněných v jeho rámci ze strany StB. Pavel Pečínka skupiny Hora hostýnská, Světлана i „mašinovce“ zmiňuje v přehledu guerillového boje na našem území¹⁷, i když i o tomto označení lze diskutovat (Světлана spíše byla ilegální sítí s různými, ne pouze guerillovými úkoly).

Určité „zastašující prvky“ (v kontextu bezhodnotového pojetí terorismu) měly výbuchy, které realizoval v normalizačním období disident Vladimír Hučín a zřejmě i série tří výbuchů na okresních sekretariátech KSČ ve druhé polovině osmdesátých let, někdy připisovaná Bohumilu Šolemu (Pečínka 1998: 15). Sporná je motivace a kalkul záškodnického neonacistického Wehrwolu v severních Čechách koncem 80. let, zvláště v kontextu vysoce pravděpodobné manipulace celého případu ze strany StB. Rysy pouličního teroru neonacistické mládeže bez primárního zaměření na protirežimní instituce měla činnost Totenkopfu v Brně v osmdesátých letech (Mareš 2003a: 164–165) a tento charakter činnosti začal si osvojili i rasističtí skinheads, kteří se na českém území objevili v závěru komunistické éry.

Únosy civilních letadel různými jednotlivci i bandami či jiných dopravních prostředků s cílem vymoci si překročení hranice jsou sice někdy označovány za terorismus, a to nejen dobovou propagandou (např. letečtí únosci z bandy Bečvář a spol. v roce 1972 či zlikvidování únosci autobusu bratranci Barešovi v roce 1978).

15) Rázek (2002), s. 190.

16) Rázek (2002), s. 24.

17) Pečínka (1998), s. 14–15.

Z hlediska některých definic terorismu zde ale může být problematické nalezení prvku kalkulovaného dopadu násilného aktu na širší okruh publika (např. vražda pilota kapitána Mičici únoscem Lubešem Adamicou v roce 1972 však tento atribut měla).

Terorismus v České republice po roce 1989

Po roce 1989 se Československo i Česká republika částečně zasaženy hrozbou terorismu, i když doposud v menší míře, než některé jiné evropské země. Je zajímavé, že v postkomunistickém prostoru se v pouze velmi ojediněle vyskytly pokusy o „restaurační“ komunistický terorismus. V ČR se v tomto směru uvažovalo o dodnes neobjasněné explozi dne 2. června 1990 na Staroměstském náměstí v Praze¹⁸ a o něco později na hostivařské přehradě, jednoznačné důkazy však chybějí. Celá řada otazníků provází i olomouckou sérií výbuchů koncem devadesátých let, která je v rámci trestního řízení nyní přisuzována bývalému důstojníkovi BIS Vladimíru Hučínovi, někteří lidé však za její strůjce považují dogmatické severomoravské komunisty. Na památník protikomunistického odboje v Praze zaútočil v roce 2003 i „osamělý terorista“ Vladimír Štěpánek, celková motivace jeho kampaně však není zcela jasná (projevujíc se zde prvky patologického terorismu, antiněmeckých postojů, antisociálních nálad, ale možná i „nostalgických afektů“ po jistotách komunistického režimu) apod.). V ČR však působí řada dogmatických komunistů, kteří se ztotožňují s leninskými tezemi, v nichž jsou požadavky na revoluční teror obsaženy.

O realizaci teroristických aktivit nepříliš úspěšně usilovala či usiluje část domácích politických extremistů, často inspirovaných strategiemi ze zahraničí. O napodobení západoevropské rudé „městské guerilly“ uvažovala část českých anarchistů a autonomů, byť jeden z pokusů¹⁹ – Revoluční partyzánská autonomie z roku 1992 – byl provázen řadou sporných momentů. Reálně nepříliš aktivní byli přes militantní proklamace i autonomové z Fronty individuální svobody.²⁰

18) Brzybohatý (1999), s. 37.

19) Bastl (2001), s. 23–24.

20) Bastl (2001), s. 43.

Aplikací strategie „leaderless resistance“ se snaží zefektivnit nekoordinované rasistické násilí česká militantní ultrapravice, především v rámci formací Anti-antifa (jsou zpravidla přidružené k Národnímu odporu), Combat 18 apod.²¹ Některé vědecké přístupy však považují za formu terorismu i skinheadské rasistické násilí osmdesátých a devadesátých let v Evropě a Severní Americe a hovoří o kontrakulturním terorismu mládeže.²² V tomto smyslu by se pak jednalo o terorismus, který v polistopadovém období přinesl v ČR největší počet mrtvých.²³

Na českém území vyskytly i nerealizované pokusy o etnicko-regionální terorismus z řad Moravistů prostřednictvím Moravské zemské armády i sebeobrané antiskinehadské násilí Rómů prostřednictvím skupiny Black Panthers. Na českém území operuje skupina militantních ochránců zvířat jako součást transnacionální organizace Animal Liberation Front, která je často řazena do kategorie tzv. ekoterorismu, podobně jako skupina Země především! – Earth First!. Její aktivity jsou však v posledních letech umírněné.

Náboženské sekty a kulty, působící v ČR, se zatím nechýlily k teroristickým útokům (přestože na českém území působili alespoň dočasně i příslušníci Óm širikjó), v některých případech však zadržovaly násilím své soudobé či bývalé členy. Navenek se násilím snažili působit někteří satanisté, označení jejich činnosti za teroristickou je však většinou sporné (v tomto prostředí však byli oslavováni strůjci satanisticko-neonacistické teroristické protikřesťanské kampaně v Norsku v první polovině devadesátých let). Teroristické akce k vyřešení jednotlivých politických či osobních problémů jsou rovněž spíše výjimečné (otázkou v tomto směru zůstává mj. neobjasněný výbuch před domem Ivana Pilipa v roce 1997).

Pokud bude zohledněn i tzv. kriminální terorismus (tato kategorie je však v akademickém pojetí doposud velmi problematicky specifikována), lze na českém území hovořit i eskalaci jeho určité varianty ve formě vyřizování účtů mezi jednotlivými domácími i zahraničními zločineckými gangy (mj. v návaznosti na obchody

s lehkými topnými oleji) v polovině devadesátých let, ve formě vydírání státu pod pohrůžkou násilí proti veřejnosti pak v letech 2001–2003.²⁴ Pod kategorií patologického terorismu by z určitého pohledu bylo možné zařadit polistopadový „boom“ falešných oznámení o uložení bomby, případně i sabotážní aktivity některých subkultur, především tzv. darkerů (Danics 2003: 36–39). Do oblasti patologického terorismu je někdy řazena i sebevražda střelímistra Bohumila Šoleho za pomoci nástražného výbušného systému v roce 1997 v lázních v Jeseníku.²⁵

Aktivity zahraničních teroristů na českém území či alespoň jejich ideová podpora nebyly provázeny akty realizace teroristické činnosti v tomto prostoru (např. působení ultralevicových tureckých či kurdských seskupení). Prostředky pro guerillovou či teroristickou činnost zde však byly získávány organizovaným zločínem (to se týká mj. Kosovské osvobozené armády, která v ČR možná prováděla i určitá cvičení). Působení osob z palestinských nekonfesních teroristických skupin (pokud za takovou bude pokládána i ochranka Jásira Arafata Force 17) bylo na počátku devadesátých let pravděpodobně spojeno ještě s jejich vazbami na české území z dob komunismu. Vědecky nepřilíš zmapované je možné (plánované) teroristické působení tajných služeb nedemokratických režimů proti představitelům opozice na českém území (iránské, libyjské, syrské, běloruské apod.). Údajně však byl plánován útok na budovu Rádía Svobodná Evropa ze strany iráckých „diplomatů“.

V současnosti je často válka proti terorismu v podstatě ztotožňována s tažením proti militantnímu islamismu (i když spojenecké režimy z islámských zemí, např. v Saúdské Arábii, mezi nepřátele zahrnovány zpravidla nejsou). Na českém území se nachází muslimská komunita tvořená jak malou částí etnických Čechů, tak především přistěhovalci z různých míst světa, kteří na české území přišli jak před rokem 1989, tak i po něm. Určitá část této komunity zastává relativně fundamentalistické postoje, jejich názory na Izrael jsou někdy podbarveny antisemitismem a často mezi sebou vyjadřují sympatie palestinskému a někdy i globálnímu islamistickému

21) Mareš (2003a), s. 461–527.

22) Sprinzak (1995), s. 35–37.

23) Mareš (2003a), s. 429–432.

24) Spurný (2003).

25) Brzybohatý (1999), s. 38.

kému terorismu.²⁶ I takto uvažující muslimové však většinou neusilují o veřejné deklarování těchto názorů. Protože mají zájem na „klidném životě“, není v krátkém časovém horizontu pravděpodobné jejich širší zapojování do teroristických struktur. Výraznější radikalizace určité části z nich však není vyloučena (Raděj 2003).

Doposud se objevily česky psané internetové stránky oslavující organizaci Hizballáh, včetně její násilné činnosti. Na českém území působili v polovině devadesátých let údajně osoby spjaté s Hamasem i sympatizanti alžírských Ozbrojených islámských skupin (Nožina 2003). Rozsáhlé spekulace provází pobyt jednoho z atentátníků z 11. září 2001 Muhamdda Atty v ČR. Jako směnárník zde měl pracovat i člen palestinské islamistické skupiny Al Tawhid, která má být napojena na Al Kajdu. Vyloučeny nejsou ani finanční operace islamistů na českém území či pokusy o nákupy zbraní. ČR se již stala i prostorem různých proliferačních machinací, ty však zřejmě neměly přímou vazbu na islamismus. I do budoucna je však boji proti proliferaci ze strany ČR věnovat mimořádnou pozornost v kontextu možností získání zbraní hromadného ničení teroristy.

Přímé teroristické akty islamistů na českém území zatím realizovány nebyly. Avšak účast České republiky v protiteroristické koalici, její úzké spojení s USA a Izraelem (které ovlivňuje i postoje ČR v EU) i relativně početné návštěvy turistů z těchto zemí v ČR, umístění některých objektů (např. Rádia Svobodná Evropa) i pozice ČR a zvláště Prahy jako komunikačního centra a místa konání různých velkých mezinárodních setkání mohou být důvodem, proč by zde mohl mít islamistický terorismus o útoky zájem. Na druhou stranu je pravděpodobné, že hlavní zájem islámských teroristů se v současnosti zaměřuje na jiné státy a oblasti, v nich však mohou být postiženi jeho útoky i čeští občané.

Závěr

Terorismus v určitých formách představuje pro české území hrozbu již velmi dlouhou dobu. Její soudobá priorita je však nyní umocněna tím, že jiné, do jisté míry vážnější hrozby (např. glo-

bální jaderná válka, teror totalitních režimů) jsou nyní mnohem méně intenzivní než před několika desetiletími.

Zatímco národní (státní) bezpečnost subverzivní terorismus v klasické podobě nebyl schopen zásadně ohrozit (jak ukázal např. krach strategie „útoku na srdce státu“ v Itálii), bezpečnosti jednotlivců se terorismus (zvláště pak „superterorismus“) velmi silně dotýká.

Terorismus se navíc stal nejvýznamnější taktikou boje globálního militantního islamismu, který se nachází ve vzestupné fázi vývoje, a tím ohrožuje i vnitřní stabilitu západní civilizace. Proto by boji proti tomuto fenoménu měl být jedním z nejdůležitějších úkolů české bezpečnostní politiky.

Literatura:

- Bastl, M.: *Radikální levice v České republice. Devadesátá léta dvacátého století*. Brno, Mezinárodní politologický ústav 2001.
- Brzybohatý, M.: *Terorismus II*: Praha, Police History 1999.
- Carr, C.: *Dějiny terorismu. Dějiny války proti civilistům*: Praha, Práh 2002.
- Česká tisková kancelář (1990): *Výbory FS, branné a bezpečnostní*, 6. září 1990.
- Čulík, J.: *O italských politických atentátnících v komunistickém Československu*. Britské listy, 19. února 2004. Dostupné z <http://www.blisty.cz/-2004/2/19/art17050.html>.
- Danics, Š.: *Extremismus*: Praha, Triton 2003.
- Dietl, W.: *Carlos. Konec jednoho mýtu*: Vimperk, Tina 1995.
- Hoffmann, B.: *Terrorismus. Der unerklärte Krieg. Neue Gefahren politischer Gewalt*: Frankfurt am Main, Fischer Taschenbuch Verlag 2001.
- Krulík, O.: *Terorismus a organizovaný zločin ve střední a východní Evropě*: Brno, Ústav strategických studií Vojenské akademie v Brně 2002.
- Laqueur, W.: *Terorismus*. Kornberg: Athenäum Verlag 1977.
- Leesen, H. - J. von: *Die Macht und das Recht. Aus Partisanen werden Terroristen*. Deutsche Militärzeitschrift 2003, Nr. 32, pp. 14-15.
- Mareš, M.: *Ethnic Extremism in the Czech Republic*. In: Cabada, Ladislav (ed.): *Contemporary Questions of Central European Politics: Dobrá voda u Pelhřimova*, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk 2002a, s. 172-175.
- Mareš, M.: *Perspektivy islámského extremismu v ČR*: Brno, Ústav strategických studií Masarykovy univerzity 2002b. Dostupné z <http://www.strat.cz>
- Mareš, M.: *Problém právní definice terorismu*. In Dančák, B. - Šimíček, V. (eds.): *Bezpečnost České republiky. Právní aspekty situace po 11. září 2001*: Brno, Masarykova univerzita 2002c, s. 162-168.

26) Mareš (2002b).

- Mareš, M.: *Pravicový extremismus a radikalismus v ČR*: Brno, Barrister & Principal, Centrum strategických studií 2003a.
- Mareš, M.: *Proliferace zbraní hromadného ničení*: Brno, Ústav strategických studií Vojenské akademie v Brně 2003b.
- Merari, A.: *Terrorism as a Strategy of Insurgency*: Terrorism and Political Violence 1993, Vol. 5., No. 4, pp. 213–251.
- Nečas, C.: *Romové v České republice – včera a dnes*: Olomouc, Univerzita Palackého 1999.
- Nožina, M.: *Mezinárodní organizovaný zločin v České republice*: Praha, Themis 2003.
- Pečínka, P.: *Od Guevary k Zapatistům. Přehled, složení a činnost gerilových hnutí Latinské Ameriky*: Brno, Doplněk 1998.
- Raděj, T.: *Česká muslimská obec v ČR a Ústředí muslimských náboženských obcí v České republice*. Rexter, roč. 1, č. 2, 2003, dostupné z <http://www.fss.muni.cz/rexter>
- Rázek, A.: *StB + Justice nástroje třídního boje v akci Babice*: Praha, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu 2002.
- Spurný, J.: *Povolání – vyděrač*: Respekt 2003, č. 33, s. 13–15.
- Sprinzak, E.: *Right-Wing Terrorism in a Comparative Perspective: The Case of Split Delegitimization*. In Bjřrgo, Tore (ed.): *Terror from the extreme right*: London, Frank Cass 1995, pp. 17–43.
- Strmiska, M.: *Terorismus a demokracie. Pojetí a typologie subverzívního teroristického násilí v soudobých demokraciích*. Brno: Masarykova univerzita v Brně 2001.
- Tomek, V.: *Český anarchismus 1890–1925*: Praha, Filosofia 1996.
- Vláda České republiky: *Bezpečnostní strategie České republiky*. Praha 2003.
- Vojáček, L.: *Politický teror a zákonodárství první ČSR. Právní aspekty situace po 11. září 2001*. In: Dančák, B. – Šimíček, V. (eds.): *Bezpečnost České republiky. Právní aspekty situace po 11. září 2001*: Brno, Masarykova univerzita 2002, s. 169–185.
- Waldmann, P.: *Terrorismus. Provokation der Macht*. München: Gerling Akademie Verlag 1998.
- Wanner, J.: *Oblast Středního Východu v širším kontextu orientace ČSFR*. In: Jiří Valenta a kol.: *Máme národní zájmy?* Praha: Ústav mezinárodních vztahů 1992, s. 161–166.
- Wilkes, D. E.: *Tyrannicide not terrorism. Two interesting Assasinations*. *Lupkin Law Revue* 1985, February, p. 5 (elektronická verze dostupná z http://www.law.uga.edu/academics/profiles/dwilkes_more/other_5tyrannicide.html)

B

Texty ze semináře „Devadesát let od sarajevského atentátu“

(30. června 2004)

Česká otázka na prahu první světové války

Jindřich Dejmek

Historický ústav Akademie věd ČR

Výstřely v Sarajevu koncem června 1914 se jistě staly určitým katalyzátorem, který popohnal evropská velmocenská seskupení s jejich stupňujícími se zájmovými kolizemi do první světové války. O snaze české politiky po zmezinárodnění „české otázky“ v tomto nadcházejícím konfliktu je však možno takové konstatování pronést jen s jistou rezervou. Řada kroků některých předních českých politických předáků z jarních měsíců 1914, zvláště Václava Klobáče, Karla Kramáře a samozřejmě státoprávních pokrokářů, jasně naznačuje, že první zásadní kroky k opuštění dosud prakticky nezpochybňované platformy podunajského soustátí byly částí české politické reprezentace učiněny přinejmenším několik měsíců před počátkem zničujícího konfliktu.

Protihabsburský odboj

Protihabsburský odboj měl své kořeny v politické situaci českého národa už v desetiletích před válkou.¹ Jistě k němu přispěl nejen neúspěšný zápas o prosazení českého státního práva v rámci habsburské monarchie, jež naopak vyústil v létě 1913 do likvidace posledních pozůstatků reálné české autonomie.² Umožnily jej ale právě především stupňující se kolize mezi evropskými velmocemi, i když jen dvě z nich – Německo a Rusko

1) K situaci Čechů v habsburské monarchii před první světovou válkou existuje samozřejmě rozsáhlá literatura, kterou naposledy sumarizoval Kořalka, J.: *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815–1914*. Praha 1996, zvl. část I a část IV.

2) Došlo k tomu rozpuštěním zemského sněmu tzv. anenskými patenty 26. července 1913; srov. podrobně Kazbunda, K.: *Otázka česko-německá v předvečer velké války*. Praha 1995, zvl. část II.

- měly přímý či alespoň nepřímý interes také na situaci českých zemí.³

Je třeba připomenout, že zástupci české občanské politiky (a tím méně socialisté) nemohli před rokem 1914 nikdy přímo ovlivňovat diplomatické aktivity habsburského soustátí, jež zůstávaly pevně v rukou dvora a jím více či méně ovlivňovaných vídeňských kabinetů. V monarchii neexistovala ani reálná parlamentní kontrola její vnější politiky, i když právě parlament a také tzv. společné delegace dávaly zástupcům nevládnoucích národů včetně Čechů možnost zviditelňovat své postoje a názory k zahraničně-politickým otázkám.

Česká politika, jejíž předáci si nejpozději od devadesátých let XIX. století - od krachu modernizačního pokusu kabinetu Kazimira Badeniho, týkajícího se i pozic Čechů - uvědomovali hlubokou provázanost svých snah s mezinárodním postavením Rakousko-Uherska, zvláště jeho spojenectvím s Německem, také této platformy bohatě využívala. Přinejmenším do sklonku první dekády nového století ovšem ne tak radikálně, jak bylo možno očekávat z mnoha pozdějších reflexí.⁴

Artikulace postojů na parlamentní platformě nezůstala ovšem pro české politiky zdaleka jedinou rovinou postupného vykračování na evropské horizonty. Zvláště pražské městské zastupitelstvo začalo již okolo roku 1900 pěstovat poměrně bohaté styky s partnery v metropolích příštích dohodových mocností, nejvíce s Paříží a částečně i Londýnem a také některými městy ruskými. Čilou aktivitu na mezinárodní scéně vyvinula v desetiletí před světovou válkou tzv. Národní rada česká, založená původně roku 1900 jako koordinační orgán českých politických stran, usilující

brzy ale i o shromažďování zahraničních hlasů o české otázce a do určité míry i o její propagaci v cizině.⁵

Poměrně významné se - jak dnes víme z průzkumů zahraničních bohemik - ukázaly kontakty s některými zahraničními konzuláty v Praze, zvláště konzulátem Francouzské republiky, Ruska a částečně i Velké Británie.⁶ V neposlední řadě pak k postupnému zviditelnění českých problémů přispěly kontakty v oblasti vědecké a kulturní, sportovní (Český olympijský výbor byl samostatným členem Mezinárodního olympijského výboru!) a v případě socialistů samozřejmě jejich účast na aktivitách socialistické internacionály.

Postoje českých politických předáků a stran, jež reprezentovaly, ke konkrétním krokům Vídně v zahraničně-politické oblasti se vyznačovaly značnou různorodostí a také vývojem chronologickým. S výjimkou „radikálů“ z národně-sociální strany a státoprávních pokrokářů nebyly ale nikdy až do počátku roku 1914 neseny zásadní nesmiřitelnosti. V parlamentní rovině byla česká „zahraniční“ politika až do roku 1907 zcela ovládána liberálními mladočechy v čele s Karlem Kramářem, jenž také - oprávněně - platil za největšího znalce mezinárodní scény před světovou válkou, i když se s jistotou pohyboval především v oblasti Evropy střední a Ruska.⁷ Právě mladočeši zformulovali ještě před počátkem století svůj rezervovaný, nicméně - zvláště po roce 1900 - nikoliv zásadě odmítavý postoj k rakousko-uhersko - německému spojení jako základnímu prvku Trojspolku.

Zásadním způsobem ovšem česká politika odmítala, aby se tato

5) Kořalka, J.: *Češi v habsburské říši*, s. 305-306.

6) Zpočátku přitom hrál zdaleka největší úlohu konzulát francouzský, zřízený již roku 1897; konzulát Spojeného království vznikl roku 1899, zvláště v počátečním období hrál ale roli především ekonomického prostředníka. Ruský konzulát "směl" být v hlavním městě Českého království zřízen až roku 1908. Viz přehledně Horská, P. - Kořalka, J. - Polišenský, J.: *Zahraniční konzuláty v Čechách do roku 1918*. Sborník archivních prací 1987, s. 375-474, kde je uvedena další literatura a řada podstatných citátů z relevantních relací příslušných konzulárních úředníků. Pro postavení ruského zástupce viz stále nejlépe Leppmann, W.: *Ruský konzulát v Praze. Kapitola k carské politice v Čechách před světovou válkou*. Naše revoluce (dále jen NR), 1937, s. 1-20.

7) K celkovým zahraničně-politickým aktivitám tohoto politika srov. stále nejlépe Sís, V.: *Karel Kramář. Život a dílo*. Praha 1930; jeho vlastní - apoletické - reflexe viz v: Kramář, K.: *Pět přednášek o zahraniční politice*. Praha 1922, zvláště část 2 a 3.

3) Postojům německé politiky k českému emancipačnímu zápasu, který německá diplomacie soustavně sledovala už od poloviny osmdesátých let XIX. století, viz řadu studií J. Kořalky, např. *Německo-rakouské spojenectví z roku 1879 a vztah k Čechům*. ČsČH 1970; týž: *Rzesza Niemiecka a sprawa czeska w końcu XIX. wieku*. Studia z dziejów ZSRR i Europy środkowej 1, 1965, s. 130-163 a další.

4) Nejsoustavnější výklad postojů českých politiků, zvláště mladočechů, podal Tobolka, Z. V.: *Politické dějiny československého národa*. III/2, s. 461 an; 611 an.

aliance stala pro jejího nejsilnějšího člena – císařské Německo – instrumentem k posilování německého živlu v monarchii v rovně politické i hospodářské, o čemž svědčil mj. odpor k projektům rakousko-německé celní unie v letech 1902–1906.⁸ Jako alternativu Kramář – a brzy i J. V. Klofáč – naopak prosazovali, aby Vídeň hledala cestu k dohodě s Ruskem, v čemž byla spatřována i záruka před případným konfliktem s východní velmocí pro kolidující zájmy Vídně a Petrohradu na Balkáně.

Výrazem těchto snah české politiky – a zároveň jakousi protiváhou dobovým pangermánským proudům – bylo tzv. novoslovanství, v němž se právě lídr mladočechů mimořádně a mnohostranně angažoval. Programově mělo přispět především k prohloubení hospodářské spolupráce slovanských národů, jejich vzájemnému kulturnímu poznání a v neposlední řadě i k vyrovnání některých konfliktů, mimo jiné vztahu rusko-polského, jemuž objektivně napomáhala sílicí persekuce polského živlu v Německu.⁹ Kramář se ovšem nevyhýbal ani roli jistého prostředkovatele mezi rakouskou diplomacií v čele se svým „známým“, Lexou von Aehrenthalem, a ruskými vládními kruhy, jež měla napomoci naplnění zmiňovaného axiomu české politiky.

Bosenská krize

Svých cílů však hnutí z různých důvodů nedosáhlo, především pro nesmiřitelnost imperiální praxe Ruska s polským osvobozenickým úsilím a nakonec i pro kolidující zájmy Vídně a Petrohradu, jež se plně obnažily po rakouském ohlášení anexe Bosny a Hercegoviny počátkem října 1908.¹⁰ Ta odstartovala řadu měsíců trvající mezinárodní krizi, jež naopak upevnila politické

vazby mezi Vídní a Berlínem a odkázala tedy jeden z hlavních záležitostí, byť zřejmě skutečně vyvolaná klamnými informacemi z úst rakouských diplomatů.¹¹

Bosenská krize evidentně zradikalizovala přinejmenším část českých politických kruhů, i když se zásadní kritikou této akce vystoupili spíše osobnosti stojící mimo jejich hlavní proudy. Anexi ihned napadl svojí radikální rétorikou lídr národních sociálů V. J. Klofáč, který mimochodem už tehdy předpověděl, že Rakousko jeho balkánská politika dovede ke zničující válce. S jistým odstupem ji ostré kritice podrobil i T. G. Masaryk, pro něhož se stala „diplomatickým fiaskem“ a současně ouverturou pro jeho mimořádné angažování se v jihoslovanských záležitostech v následujících letech.¹²

V souvislosti s mezinárodní krizí vyprovokovanou rakouským krokem se ale především poprvé objevil pokus o přímé zmezinárodnění české otázky, jež podnikl národně-radikální publicista Lev Borský z kruhu státoprávních pokrokářů. Ten se nejprve pokusil pomocí svého memoranda, zaslaného prostřednictvím hraběte Lützova siru Blennerhessetovi do Londýna pro jeho vlivnou *National Review*, získat část britských kruhů pro podporu záměru rozbití habsburské monarchie jako tradičního spojence Německa do národních států, jež se mohly stát naopak bariérou před dalším rozmachem německé moci. Ve stejném duchu pak chtěl sám působit v Rusku, kam se vypravil počátkem roku 1909, aby vyburcoval interes petrohradské politiky o českou otázku.¹³ Tento radikální pokus – vlastně první zárodek aktivního odboje

8) K tomu nejpodrobněji Tobolka, Z. V.: *Politické dějiny...*, III / 2, s. 468–469.

9) Nejpodrobnějším výkladem „Novoslovanství“ zůstává marxistická studie Herman, K.: *Novoslovanství a česká buržoazie. In: Kapitoly z dějin vzájemných styků národů ČSR a SSSR. Praha 1958; přehledně viz též týž, Slovanství v národním životě Čechů a Slováků. Praha 1968, zvl. s. 312 an. Naposledy viz některé stati ve sborníku: Běloševská, L. – Sládek, Z. (eds.): *Karel Kramář. Studie a dokumenty k 65. výročí jeho úmrtí. Praha 2003, zvláště stati Z. Winterse a Z. Něnaševové.**

10) Srov. k diplomatickému průběhu krize nejnověji Skřivan, A.: *Císařská politika. Rakousko-Uhersko a Německo v evropské politice v letech 1906–1914. Praha 1996, zvl. s. 56 an.*

11) K tomu Herman, K. – Sládek, Z.: *Slovanství Karla Kramáře. Praha 1971, zvl. s. 31–33; Kramářovu apologii jeho tehdejšího postupu viz v jeho *Pěti přednáškách o zahraniční politice*, část 2, zvl. s. 31–34.*

12) Ke Klofáčovým postojům srov. např. Šantruček, B.: *Václav Klofáč. Pohledy do života a díla. Praha 1929, zvl. s. 100 an.; k Masarykovi např. Skilling, G.: *T. G. Masaryk. Proti proudu 1882–1914. Praha 1995, kap. 9, kde je uvedena i podstatná část staršího bádání.**

13) Borského článek pro *National Review* je otištěn v souboru: Borský, J.: *Před válkou o válce. Úvahy o zahraniční politice. Praha 1920, s. 32 an.; jeho text pro ruskou veřejnost viz tamtéž, s. 47 an. Nejlepším rozbořením aktivity tohoto proudu české politiky zůstává Tomeš, J.: *Česká strana státoprávně pokroková v letech 1908–1914. AUC Phil-Hist 1982, s. 117 an., zvl. s. 138–140.**

proti Habsburkům od dob J. V. Friče – ale nenalezl ohlas, také díky překonání diplomatických dozvuků krize ústupem Srbska i jeho ruského patrona.¹⁴

V následujícím období se zvýšily kritické postoje většiny českých politických předáků k zahraničně-politické aktivitě monarchie, z nichž nejvýraznější byla jistě i mezinárodně známá vystoupení poslance T. Masaryka proti ministru Lexovi von Aehrenthahlovi a jeho obhajoba Jihoslovanů v letech 1909–1910.¹⁵ Katalyzátorem další radikalizace české politiky se však znovu staly až události na Balkáně, zahájené úspěšným postupem tzv. Balkánského svazu proti Turecku na podzim 1912.¹⁶ Tento finální zápas Jihoslovanů, Bulharů a Řeků proti staletým podmanitelům Balkánu vyvolal nevídaný ohlas i u širší české veřejnosti, umocněný ještě časově krátce předcházející perzekucí Chorvatů ze strany Budapešti. V českých městech se konala bezpočetná shromáždění, vyjadřující podporu národně-osvobozenckému úsilí balkánských národů, z Čech bylo ale také postupně vypraveno pět výprav s lékařskou a sanitární pomocí, největší z nich do malé Černé Hory, konány veřejné sbírky na další pomoc atd.¹⁷

Česká veřejnost se tedy otevřeně postavila proti zahraničně-politické orientaci vídeňské vlády, která zaujala především proti úsilí Srbska o dokončení národně-sjednocovacího procesu a jeho snahám o získání přístavu na pobřeží Jadranu ostře nepřátelské stanovisko. Postoj velké části politické elity zůstal ale ambivalentní. Čeští poslanci v delegacích varovali vládu před pokusem o přímou vojenskou intervenci proti Srbsku a Černé Hoře, kterou v určitých momentech skutečně chystaly vojenské kruhy. Čeští zahraničně-političtí „experti“ Masaryk a Kramář se také ještě v listopadu a prosinci 1912 pokusili o diskrétní prostředkování mezi

Vídni a Bělehradem, vzhledem k naprosto odmítavým postojům vídeňských kruhů samozřejmě neúspěšně. Na straně druhé ale mladočeši, agráři a samozřejmě katolíci podpořili nové vojenské předlohy monarchie.¹⁸

Boje balkánských států proti Turkům nicméně postupně zradikalizovaly postoje řady českých politiků, a to i těch, kteří dosud z hlediska státoprávního zachovávali určitou rezervu, mimo jiné Masaryka. Ten už v lednu 1913 v Praze prohlásil, že sice chceme svobodu v Rakousku „a potom nebudeme mít příčiny, abychom do dozírné doby chtěli z Rakouska ven, ale *když nebude svobody v Rakousku..., svobodnější cizina bude působit přitažlivě.*“¹⁹

Někdy v té době dospěla k programu rozchodu s Rakouskem i část mladší generace, mimo jiné i Edvard Beneš, dlouho zastánce transformace monarchie její radikální demokratizací. Benešem výrazně ovlivňovaná politická revue *Klín* ve svém programu počátkem roku 1913 deklarovala nejen potřebu vnitřní ozdravení národa, ale i jeho osamostatnění, přičemž proti neúspěšné „pozitivní“ politice mladočechů a jejich spojenců odkazovala právě na úspěšný zápas malých balkánských států.²⁰ Zvýšený interest o národní zápasy menších evropských národů, nejen na Balkáně, ale např. i Finů a Irů, lze pak vystopovat ve dvou předválečných letech prakticky ve všech významnějších českých politických revuích od liberálů po socialisty, i když jejich vyznění bylo ještě diferencované.

Cesta do Petrohradu

Od počátku roku 1914 se ze strany části českých politiků (nyní již všech orientací) množily projevy, skrytě směřující už proti podstatě rakousko-uherského státu, a tedy ještě více než půl roku před výbuchem války přímo anticipující protihabsburský odboj. Za první takový krok je možno považovat cestu V. J. Klobáče do

14) Z Londýna např. sir Blenerhesset Borskému vzkázal, že „nynější tendence směřuje k mírnění /napětí/ a zcela určitě – třeba plna sympatií k národnostem – naprosto proti rozbití císařství rakouského.“ Cit. podle úvodu J. Heidlera, in: Borský, J.: *Před válkou o válce*, s. 10.

15) Srov. k tomu stále nejpodrobněji Doležal, J.: *Masarykovy boje s Aehrenthalem*. In: Škrach, V. (ed.), *Vůdce generací. II*. Praha 1931, s. 133–163.

16) Srov. Paulová, M.: *Balkánské války 1912–1913 a český lid*. Praha 1963; nověji Skřivan, A.: *Císařská politika*, s. 174 an.

17) K tomu podrobněji Paulová, M.: *Balkánské války*, zvl. s. 46 an.

18) K tomu Kramář, K.: *Pět přednášek o zahraniční politice*, s. 37–38; Masaryk, T. G.: *Světová revoluce*. Praha 1925, zvl. s. 9–10; sumárně nejlépe Nečas, C.: *Balkán a česká politika*. Brno 1970, zvl. s. 77–78, 116–118 ad.

19) *Čas* 1913, č. 8; cit. dle Skilling, H. G.: T. G. *Masaryk*, s. 228–229.

20) *Klín* č. 1, leden 1913; k posunu Benešových názorů viz podrobněji Dejmek, J.: *Učňovská a vandrovní léta Edvarda Beneše (1904–1912)*. Moderní dějiny 11, zvl. s. 61–62.

Petrohradu v lednu 1914, jenž tu – dokonce se šéfem ruské diplomacie Sergejem Sazonovem – poprvé diskutoval, jak by se vyvíjela česká „otázka“ v případě války. Na Sazonovovu otázku, jak se Češi sami v takovém případě zachovají, sice tehdy lídr národních sociálů nedokázal pozitivně odpovědět, i když předvídavě naznačil, že by Vídeň měla problémy s Čechy v armádě. O tři měsíce později ale již před pražským ruským konzulem Vasilijem G. Žukovským zcela nezakrytě hovořil o možnostech otevřené revolty proti Vídni v případě války počínaje výzvědnou aktivitou až po možná drobná ozbrojená vystoupení národních sociálů.²¹

Po pár týdnech pak Klofáč před ruským ambasadorem ve Vídni N. Šebekem dokonce rozvíjel myšlenku možného rozdělení mocnářství v případě neúspěšné války s Ruskem, jejímž výsledkem by mohl být i vznik česko-slovenského státu. Ruské reakce byly ovšem málo povzbuzující, o čemž se ostatně již předtím přesvědčili i další bojechtivě orientovaní čeští předáci včetně vůdce Sokolů Josefa Scheinera.²² Přesto orientace na Rusko mezi tou linií české politiky, jež už hledala cestu z monarchie, převažovala – a měla přinejmenším zpočátku hrát důležitou roli i v brzy rodícím se odboji. Nejlépe to ostatně dokládaly znovu koncepce K. Kramáře.

Vůdce mladočechů sice navenek i nyní opakoval, že česká politika nadále počítá s Rakouskem, byť „jiným, lepším.“ V květnu 1914 ale i on zásadně překročil tento rámeček, když svému známému, ruskému novináři V. Svatkovskému svěřil vlastní písemný návrh na konstituování nové „slovanské“ říše, v níž mělo jednu z jeho jednotek tvořit České království. Takový český stát měl být zvětšený o část Slezska, Kladska a samozřejmě Slovensko, přičemž jeho hlavou měl být buď sám car nebo některé z romanovských velkoknížat a byl by pochopitelně spojen s východním Impériem mnoha dalšími – i politickými a vojenskými – vazbami. Ruská diplomacie jej ovšem považovala za „dosti fantastický“ a nebrala jej

vážně, i když jeho autor o takové koncepci uvažoval i v následujícím období, už jako aktivista protihabsburské rezistence.²³

Názny hledání cest k vlastní státnosti mimo rámeček habsburského soustátí se před válkou objevily i u dalších politických proudů, vedle národních sociálů a realistů nejzřetelněji u státoprávních pokrokařů. Poslední z nich také na svém sjezdu v květnu 1914 otevřeně vystoupili – jako jediná strana – s programem vlastního samostatného státu, který fakticky mínili vybojovat na mezinárodním fóru.²⁴ Státoprávní publicisté, zvláště již zmíněný Lev Borský, přitom operovali s argumenty, jaké výhody – především poměrně početnou armádu – by vznik takového státu přinesl protivníkům Trojspolku, zvláště Francii, anticipovali tedy právě tu argumentaci, s níž lídři zahraničního odboje skutečně o dva-tři roky později český problém konečně zmezinárodnili.²⁵ Tvrdil-li ale duchovní otec takové ideje Borský, že zřízení českého státu už je v plánech trojdohody, byl to omyl, který měl příští český odboj usilovnou propagandou a pak i politicko-diplomatickou aktivitou napravovat ještě řadu měsíců válečného konfliktu.

Ruská taktika

Dohodové vlády vstupovaly do světové války v srpnu 1914 mimo jiné s hesly o potřebě ochrany menších národů. Snad nejpregnantněji to brzy vyjádřil britský premiér Herbert Asquith, jenž tvrdil, že jedním z válečných cílů Dohody je vytvoření takových podmínek v Evropě, kde by byl „prostor pro nezávislou existenci a svobodný rozvoj malých národů s vlastní historií i vlastním národním vědomím...“²⁶ Sama Velká Británie ostatně vyhlásila Německu válku především díky obavě z důsledků znásilnění neu-

23) Srov. k tomuto projektu, o němž jeho autor později v časech První republiky dlouho mlčel, nejpodrobněji Paulová, M.: *Dějiny Maffie*. I. Praha 1937, s. 56 an.; projekt otiskl Galandauer, J.: *Vznik Československé republiky 1918. Programy, projekty, předpoklady*. Praha 1988, dok. č. 1, s. 243–246.

24) K tomu např. Dyk, V.: *Vzpomínky a komentáře*. Sv. I. Praha 1927, s. 303–310; nejlepší rozbor podal Tomeš, J.: *Česká strana státoprávně pokroková*, s. 144–145.

25) Srov. např. Borského stať *Zahraniční situace a český národ z dubna 1914*. In: Borský, L.: *Před válkou o válce*, s. 69 ad.

26) Cit. dle Lloyd George, D.: *The Truth about the Peace Treaties*. London 1938, zde užíván pol. překlad z roku 1939, s. 15.

21) Srov. přetisk Klofáčových vlastních relací v: Šantruček, B.: *Václav Klofáč*, s. 141–144.

22) Tobolka, Z. V.: *Politické dějiny československého národa*, III/2, s. 632–636. Nutno dodat, že velvyslanec Šebeko spíše české snahy desavuoval. Viz též jeho memoáry: *Souvenirs: Essai historique sur les origines de la guerre de 1914*. Paris 1936 a o nich referát v NR 1937, č. 3–4, s. 445 an.

trální Belgie (jejíž obrana byla považována za vitální zájem Londýna), Rusko vyprovokovala k válečné akci už předtím rakouská agrese proti jeho tradičnímu „chráněnci“, Srbsku.

Už existující malé státy zvláště v jihovýchodní Evropě se pak také v následujícím období staly předmětem neutuchající aktivity diplomatů obou válčících bloků, snažících se je – s různým úspěchem – získat ke vstupu do války na té či oné straně, často mimo jiné příslibem územních zisků na úkor strany druhé.²⁷ Skutečné válečné cíle dohodových mocností, o něž se musel opírat rodící se český odboj chtěli se skutečně domoci nezávislosti pro příští stát, měly ale k podobně idealisticky chápaným doktrínám o ochraně malých národů a jejich práva na sebeurčení daleko.

Spojovali uznávaný lídr české politiky K. Kramář příští osud českého státu s Ruskem a jeho politikou, nutno konstatovat, že ruské vládní kruhy skutečně propracovaný program týkající se „slovanských“ zemí roku 1914 evidentně neměly.²⁸ V diplomatické korespondenci západních velvyslanců akreditovaných v Petrohradu, v níž byly diskutovány válečné cíle romanovského impéria, byl jednoznačně kladen důraz na strategické zájmy ruského státu, k nimž náležela na prvním místě snaha získat v té či jiné podobě moc nad úžinami Dardanely a Bosporu.

Z dalších evropských problémů měla ruská diplomacie primární zájem jen o Balkán (kde byla ale záhy ochotna učinit i ústupky ve prospěch Itálie na úkor svého srbského spojence), a pak o příští hranice s Německem a také Rakousko-Uherskem.²⁹ Poslední

z nich přitom souvisel velmi úzce s řešením „polské otázky“, která byla – bez ohledu na svůj reálný význam vzhledem k početnosti a aktivitě Poláků – uznávána mlčky i západními demokratiemi za interní součást Ruska vlastně až do březnové demokratické revoluce roku 1917.³⁰

Část českých politiků v čele s Kramářem později, už v dobách republiky, zdůrazňovala, že Rusko jako první – a přinejmenším až do roku 1917 jediná – velmoc slibovala českému odboji získání samostatnosti, přičemž odkazovala mj. na v českých zemích šířené manifesty velkoknížete Nikolaje Nikolajeviče. Jak bylo však už v té době ukázáno, ze strany ruských vojenských kruhů se jednalo o ryze taktické kroky s cílem vyprovokovat v případě dalšího postupu ruských armád na západ v českých zemích masovější protirakouské vystoupení.³¹ Skutečný státně-politický program nevyjadřovaly, stejně jako jej neobsahovaly ani přísliby, jež naznačoval car Mikuláš II. při dvojím přijetí zástupců českých spolků v Rusku v srpnu a září 1914. Carská diplomacie naopak tehdy, ale i v následujících letech prokazatelně dále kalkulovala s další existencí habsburského soustátí, byť jistě teritoriálně okleštěného.

Sporadické výroky, učiněné před západními diplomaty šéfem petrohradského ministerstva zahraničí S. Sazonovem, spíše naznačovaly tendenci snažit se – ovšem až po případné vítězné válce – vymoci transformaci Rakousko-Uherska do volnějšího seskupení tří království, tedy vedle rakouského a uherského také českého. Teprve v průběhu roku 1916 se zřejmě názory carské vlády začaly přiklánět k možnému dělení monarchie, zvláště v době vlády Borise Stjurmera ale jistě nevykrystalizovaly do konkrétnějšího programu, i když se na straně druhé ruské orgány brzy pokusily vybudovat v podobě Národní rady vlastní vedení českého odboje v Rusku. Tedy vedení, plně oddané (a poslušné) směrnicím petrohradských vládních kruhů, jaké personifikoval Jaroslav

27) Jediným výraznějším úspěchem dohodové diplomacie byl ovšem „zisk“ Rumunska pro věc spojenců v létě 1916 a jeho problematický vstup do války proti Rakousku 28. 8. 1916. Na stranu Berlína a Vídně se ale už v listopadu 1914 přidalo Turecko a v říjnu 1915 – vpádem do Srbska – i Bulharsko.

28) Srov. k tomu řadu dodnes podnětných studií, zvláště Papoušek, J.: *Carské Rusko a Naše osvobození*. Praha 1927 (zde je otištěna i řada dokumentů ruské provenience), a téhož: *Předpoklady politických vztahů Ruska k Československu v letech 1907–1927*. In: Pekařův sborník. Od pravěku k dnešku. II, s. 469–500.

29) Srov. nejpodrobněji Emec, V. A.: *Očerki vněšněj politiki Rossiji 1914–1917. Vzaimootnošenija Rossiji s sojuznikami po voprosam veděnija vojny*. Moskva 1977; poslední stručné resumé viz Vasjukov, V. S.: *S. D. Sazonov i soglašenija p Konstantinopole i prolivach*, in: *Rossijskaja diplomacija v portretach*. Moskva 1994, s. 355 an.

30) Carskou vládu přitom alespoň určitým příslibům polské reprezentaci, nepřesahujícím ale projekt autonomního Polska v etnických hranicích v rámci ruské říše, přinutil až pokus Vídně a Berlína a zřízení tzv. polského státu v listopadu 1916. Srov. např. Pajewski, J.: *Odbudowa państwa polskiego*. 1914–1918. Warszawa 1980, zvl. s. 142 an.

31) Srov. např. Papoušek, J.: *Carské Rusko*, zvl. s. 34n., 42–44, ad.

Dürych a jeho epigoni.³² Také zde výrazněji situaci změnil až pád samoděržaví a nástup liberálně-demokratického režimu; jeho určitá epizodičnost ale nedovolila, aby ruští demokraté nakonec výrazněji zasáhli do dalšího vývoje české otázky.³³

Postoj Francie

Jestliže neměly konkrétní záměry s českou otázkou ruské vládní kruhy, postrádaly je samozřejmě i vlády na Západě. Primárním válečným cílem Francie, českou politikou chápané vedle Ruska za hlavního potenciálního partnera, bylo jen znovuzískání Alsaska – Lotrinska, jež se v další fázi konfliktu rozšířilo o Sársko a program oddělení Porýní od jádra německého státu, vždy považovaného za hlavní nebezpečí.³⁴ Pařížská diplomacie samozřejmě hledala proti německé hrozbě spojence ve východní části evropského kontinentu, tím ale bylo od vzniku francouzsko-ruské aliance v devadesátých letech XIX. století až do roku 1917 vždy především Rusko, což mimo jiné limitovalo i francouzský zájem o problémy menších národů, nejvíce samozřejmě Poláků.

O vnitřní strukturu a také politických cílech habsburské monarchie sice v pařížských vládních kruzích panovalo na počátku světové války i v následujících letech zřejmě mnohem méně iluzí, nežli např. ve vládních krizích britských, takže staronový šéf Quai d'Orsay Theophile Delcassé např. nařizoval svému velvyslanci M. Paleologovi v Petrohradě (známému svými austrofilskými sklony), aby se vystříhal čehokoliv, co by naznačovalo vůli francouzské vlády zachovat po válce habsburské soustátí.³⁵ To ale nezna-

menalo ještě program nacionálního rozdělení monarchie a navíc vývoj na frontách brzy přiměl i Paříž, aby – podobně jako diplomacie britská – uvažovala o možnosti rozbití německo-rakouského spojení a pokusu o separátní mír s Vídní.

V Paříži se přesto objevil vůbec první úmysl rozdělení dualistické monarchie, jaký kdokoliv z vládních činitelů dohodových mocností prokazatelně alespoň naskicoval, a to už koncem roku 1914 – tedy ještě před zahájením výraznější české politické akce na francouzské půdě. Jeho autorem bylo zpravodajské oddělení generálního štábu francouzské armády.³⁶ Vládním programem se ale jistě nestal. Z francouzské dokumentace je patrné, že se tu ještě v následujícím období díval na Čechy s jistým podezřením a k postupnému posunu k – zatím ovšem jen opatrné – podpoře českého (či československého) odboje ve Francii došlo až v průběhu roku 1916. Jistým symbolem tu mohlo být přijetí T. G. Masaryka ministerským předsedou Aristide Briandem v únoru 1916, ani ono ale neznamenal zásadní příklon Paříže k programu rozbití habsburského soustátí, s kterým už tehdy veřejně operoval právě Masarykem vedený odboj na Západě.

Za reálnější zlom lze v tomto ohledu považovat až Benešův diplomatický úspěch při jeho jednání s Quai d'Orsay na přelomu let 1916/17, který vyústil do zmínky o nutnosti osvobození „Čechoslováků“ vedle dalších národností monarchie, vřazené mezi základní programové cíle Dohody a oznámené tehdy americkému prezidentu W. Wilsonovi.³⁷ Nejednoduchý propletenec tajných rozhovorů s emisary Rakouska, povzbuzených ještě zhroucením Ruska v polovině následujícího roku, však jasně dokládá, že ani tento program nemusel být ve vztahu k centrální Evropě zdaleka finální, tím spíše, že v anglosaských velmocích tendence k zachování byt transformované monarchie jasně dominovala ještě počátkem roku 1918.³⁸

36) Tamtéž.

37) K tomu stále nejpodrobněji Beneš, E.: *Světová válka a naše revoluce*. I. Praha 1927, zvl. s.

38) Z české literatury srov. nejlépe Kovtun, J.: *Masarykův triumf. Příběh konce velké války*. Praha 1991, zvl. kap. 5 a 8.

32) Pod Dürychovým předsednictvím také vznikla v intencích ruského ministerstva zahraničí v únoru 1917 Národní rada československá na Rusi, tedy orgán politicky zahrocený proti „prozápadni“ Masarykově Národní radě v Paříži.

33) Nový šéf ruské diplomacie (a jinak Masarykův přítel) Pavel Miljukov už 22. března 1917 jasně deklaroval mezi válečnými cíly „nového“ Ruska také zřízení československého a jihoslovanského státu. Srov. např. Chlebowczyk, J.: *Miedzy dyktatem, realiami a prawem do samostanowienia*. Warszawa 1989, s. 261–262;

34) Srov. přehledně např. Renouvin, P.: *Les buts de guerre du gouvernement français, 1914–1918*. Revue Historique 1966 (zde užíván něm. překlad); nejpodrobnější práce Pignaud, A.: *Histoire diplomatique de la France pendant la grande guerre: I. Les alliances et les interventions*. Paris 1939, je v našich knihovnách nedostupná.

35) Hovi, K.: *Cordon sanitaire*, s. 40–41.

Postoj Británie

Samotná Velká Británie, jejíž kabinet se rozhodl ke vstupu do válečného konfliktu po nemalých vnitřních tenzích, považovala za hlavní důvod své angažovanosti zabránit Německu, aby se stalo dominující mocí na kontinentu, zvláště aby ovládlo jeho západní část.³⁹ Jestliže se britští vůdcové zmiňovali o potřebě hájit svobodu malých národů, mínili tím především už existující menší státy, zvláště Belgii, Holandsko – a nakonec i Srbsko, zatímco teorie o právu na sebeurčení a z ní plynoucí program osvobození dalších menších „ovládaných“ národů nebyl součástí válečného úsilí Londýna.⁴⁰

I londýnské vládní kruhy ostatně v postojích k některým vážným otázkám, zvláště polskému problému, limitovaly mezinárodní ohledy, jež ostatně vzhledem ke snaze získat mezi spojence Itálii poznamenaly brzy i vztah k otázkám jihoslovanským.⁴¹ Záležitosti menších národů, postupně rozvíjejících na britské půdě svá hnutí, byly tedy zpočátku podporovány především některými význačnými znalci dané oblasti, v případě Čechů nejvíce prof. R. W. Seton-Watsonem a také H. Wickhamem Steedem. K určitému růstu zájmu o jejich aktivity ze strany vládních činitelů došlo až vzhledem k vývoji v letech 1915–16, program skutečného rozbití habsburského soustátí však britská – tehdy již Lloyd Georgeova – vláda nakonec přijala až v létě 1918.

Lze považovat za bezpečně prokázané, že postoj londýnských politických a vojenských kruhů k české otázce ovlivňovalo přinejmenším do roku 1916 více než aktivity rozvíjejícího se odbo-

je pragmatické oceňování možností jeho využití v trvajícím konfliktu. Britové projevíli značný zájem o zpravodajskou a další aktivitu, organizovanou např. později známým Emanuelem Voskou. V létě 1916 bylo také Čechům umožněno vstupovat do pracovních oddílů a o několik měsíců později i do řad britské armády.⁴² Zhruba v té době, v srpnu 1916, také dva vysocí úředníci Foreign Office, R. Paget a W. Tyrrell, v tehdy sepsaném memorandu poprvé připustili možnost vzniku samostatného českého státu, bylo ale příznačné, že hned doporučovali, aby pro takovou eventualitu byl spojen s případným obnoveným státem polským.⁴³

Když se pak o několik měsíců později i v Londýně v souvislosti s iniciativou amerického prezidenta diskutovalo o válečných záměrech Británie, část ministrů už sice podporovala ideu rozbití habsburské monarchie a britští zástupci také podepsali už citovanou odpověď Wilsonovi z 10. ledna 1917, udávající mezi cíli i osvobození menších národů včetně Čechoslováků. Tato skutečnost ale nebránila tomu, aby v následujícím období právě Britové při tajných mírových jednáních nesignalizovali svým partnerům z Vídně, že jejich úmyslem není parcelace habsburské říše.

Jak tvrdil např. jihoafrický generál Jan Smuts někdejšímu rakouskému velvyslanci Albertu Mensdorff-Pouilly, monarchie by se spíše měla liberalizovat tak, „aby v ní byly její národy co nejvíce uspokojeny a mohla ve střední Evropě hrát tu roli, jakou Britské impérium hraje ve zbytku světa...“⁴⁴ S jistou ironií je možno k tomu dodat, že Češi ovšem nechťeli být Iry v tomto Impériu, uznání se jim ale ze strany Západu dostalo až později, také v souvislosti s ozbrojeným výkonem jejich vojsk zvláště v Rusku v následujícím roce.

39) Srov. např. Wilson, K.: *Great Britain*, in: týž (ed.), *Decisions for War*, 1914. Leds 1996, kap. 7; jedno z posledních resumé celé otázky, ovšem s silně revisionistickým vyzněním nabízí Ferguson, N.: *Císařská Evropská unie: co by se stalo, kdyby Velká Británie v srpnu 1914 „zůstala stát stranu“?* In: týž (red.), *Virtuální dějiny. Historické alternativy*. Praha 2002, s. 171–215, kde je uvedena i veškerá podstatná literatura.

40) Srov. např. Calder, K.: *Britain and the Origins of the New Europe*. Cambridge 1987, kap. 1. Přehledně též Dejmek, J.: *Velká Británie a nové uspořádání střední Evropy 1918–1919*, in: *Stredoeúropske národy na križovatkách dejín 1848–1918*. Bratislava – Prešov 1999, s. 252 an.

41) Postačí v té souvislosti připomenout přísliby, učiněné na úkor Jihoslovanů ze strany západních diplomatů Itálii v později známém Londýnském paktu z 26. dubna 1915, viz např. Gottlieb, W. W.: *Studies in Secret Diplomacy during the First World War*. London 1957, zvl. kap. 22.

42) K tomu např. Calder, K.: *Britain and the Origins of the New Europe*, s. 59 an.

43) Text tohoto memoranda otiskl např. Lloyd George, D.: *The Truth about the Peace Treaties*. London 1938, zde užíván pol. překlad z roku 1939, s. 22–38; z českých historiků na něj poprvé upozornil Hanak, H.: *The Government, the Foreign Office and Austria Hungary, 1914–1918*. Slavonic and East European Review 1969, zvl. s. 168–170.

44) Cit. dle Hanak, H.: *The Government, the Foreign Office*, s. 182–183.

Koncept Mitteleuropy

Válka Rakousko-Uherska a Německa proti podstatné části zbývající Evropy musela samozřejmě v řadě aspektů ovlivnit další vývoj české politiky i její postoje k monarchii. Jestliže se jejím reprezentantům v předcházejících desetiletích nejen nepodařilo obnovit autonomní stát v rámci mocnářství, ale naopak vlivem českých Němců i jejich zahraničních patronů byly již před ní pohřbeny i poslední pozůstatky české zemské autonomie, bylo evidentní, že vojenské spojenectví Vídně a Berlína, v Rakousko-Uhersku provázené navíc maximálním zúžením skutečného prostoru pro artikulaci politických názorů, vytváří pro další osud české „otázky“ zásadně rozdílnou dimenzi.⁴⁵

Rakouská agrese proti Srbsku, následující vojenská kampaň proti Rusku a – i když z hlediska rakouského zatím spíše formální – válka s demokratickým Západem vrhaly Čechy do kolize s národy a státy, k nimž se tradičně upínaly nejen jejich sympatie, ale v nichž moderní česká politika hledala potenciální spojence ve svých zápasech proti německé dominanci v habsburském soustátí. Tragičnost takové situace, promítající se přirozeně do pramalé chuti značné části českých vojáků umírat za jim cizí zájmy Vídně a Berlína, pak ještě umocňovaly už v září 1914 německým kancléřem formulované a v následujícím období ještě zpřecizněné válečné cíle Německa

Ať již akceptujeme názor známého německého historika Fritze Fischera, že rozsáhlý expanzionistický program kontinuálně navazoval na předcházející aktivity vilémovského Německa, či naopak přistoupíme na argumenty jeho kritiků, podle nichž se taková militaristicko-imperialistická vize zformovala až v momentu války, z českého pohledu bude rezultat vždy týž.⁴⁶ V německé kon-

cepci Berlínem ovládané „střední Evropy“, již se později dostalo známého názvu podle slavné knihy F. Naumanna, nebylo místa pro žádný český stát. Naopak, jestliže liberální německé kruhy anticipovaly, že se část budoucích partnerů např. v západní či severní Evropě připojí k takovému bloku především z hospodářských důvodů dobrovolně, pak německá dominace nad Evropou centrální, tedy především habsburskou monarchií musela být udržena za každou cenu.

Důvody ke konstrukci *Mitteleuropy* ostatně nikdy nebyly jen ekonomické, ale vždy se v nich objevovala také vize válečného spolku „na výboj a odboj“ (Schutz – und Trutzbündnis). Berlínské vládní kruhy si také dobře uvědomovaly, že bez Němci ovládaného Rakouska nebudou moci – řečeno slovy Vilémova pobočníka Gerharda von Mutiuse – „natrvalo s to udržet naše evropské postavení“ ani čelit tlaku dalších mocností.⁴⁷ Z toho také nutně plynulo – ostatně již dávno před válkou osvědčované – zásadně nepřátelské stanovisko berlínské politiky k ideji jakéhokoliv, byť jen autonomního českého státu, jehož výrazem byla jak podpora nároků českých Němců, tak v jistých obdobích tlak ve Vídni, aby Čechům neustupovala.⁴⁸

Působení Maffie

Velká část předáků české politiky, zvláště ti orientující se na evropské šachovnici, si pochopitelně proměnu v postavení české otázky dobře uvědomovala. Navenek byla česká reprezentace nu-

45) Srov. k tomu např. Kárník, Z.: *Idea podunajské monarchie a poměr českých politických stran k Německé říši*. In: Mommsen, H. (ed.): *První světová válka a vztahy mezi Čechy, Slováky a Němci*. Brno 2000, zvl. s. 14–17; z širšího hlediska též Šedivý, I.: *Češi, české země a velká válka 1914–1918*. Praha 2001, zvl. s. 52 an.

46) Diskusi, vyvolanou spisy F. Fischera, zvl. jeho knihami: *Griff nach der Weltmacht*. Düsseldorf 1961 a *Krieg der Illusionen*, Düsseldorf 1964 (ve skutečnosti navazující o polemikách o tzv. vině za válku, zuřivě probíhající v meziválečném období), shrnul např. Fergusson, N.: *Germany and the Origins of*

the First World War. Historical Journal 1992, s. 725–752; z českých historiků si ji povšiml Pešek, J.: *Spor o knihu F. Fischera Der Griff nach Weltmacht a jeho česká recepcce*. In: *O dějinách a politice*. Janu Křenovi k 70. narozeninám. Ústí nad Labem 2001. Jeden z posledních základních přehledů o německých válečných cílech poskytuje stař RÖHL, J. C.: *Germany*. In: Wilson, K. (ed.), *Decisions for War*, s. 27–54.

47) Z českých autorů se studiu „Mitteleuropy“ nejvíce věnoval Z. Jindra, např.: *Der Plan der deutschen Hegemonie in Mitteleuropa*. In: týž, J. Krížek, *Beiträge zur neusten Geschichte der mitteleuropäischen Völker*, Praha 1960, s. 49–94; a týž: *Rozpracování „středoevropského programu“ Bethmanna Hollwega ve vládních resortech v prvním válečném roce 1914/15*. In: *Studie z obecných dějin*. Praha 1975, s. 141–167, odkud také převzat Mutiův citát (tam na s. 160–161).

48) K tomu vedle řady studií J. Kořalky, částečně uvedených v poznámce č. 2, např. Morgenbrodová, B.: *Česká otázka v říšsko-německé publicistice 1914–1918*. In: Mommsen, H. (ed.): *První světová válka a vztahy mezi Čechy, Slováky a Němci*, s. 179–194.

cena zachovávat ve své majoritě mlčení (neboť projevy loajalismu byly s výjimkou zástupců politického katolicismu poměrně řídké). Druhou stranou této zdánlivé pasivity bylo však postupné rozvíjení protihabsburského a protirakouského odboje, které ostatně – i personálně, i chronologicky – přímo navazovalo na výše připomenuté aktivity některých českých politiků již v posledních měsících míru.

Třebaže počínající rakouská represe, jejímž nejvýraznějším projevem bylo uvěznění J. V. Klofáče,⁴⁹ limitovala takové možnosti, už na sklonku prvního válečného léta, v září 1914, došlo k prvním, na sobě ovšem nezávislým sondážím Kramáře a Masaryka u zástupců západních velmocí a také Ruska ohledně jejich úmyslů s „českou otázkou“, čili k prvnímu vykročení k jejímu zmezinárodnění. Ve stejné době pak státoprávní pokrokaři vyslali – s vědomím zástupců dalších politických proudů – do Švýcarska mladého žurnalistu Lva Sychravu, jemuž se skutečně – také díky přispění krajanů, zvláště části amerických Čechů – podařilo rozvinout první reálný zárodek české zahraniční odbojové akce, na níž mohl o několik měsíců později navázat i Masaryk a pak i jeho spolupracovníci.⁵⁰

Druhou skupinou, která se pokusila o prezentaci českého „problému“ na mezinárodní scéně, byla část předních představitelů mladočechů v čele s K. Kramářem, mezi nimiž vynikali Alois Rašín a sekretář strany František Sís. Ti položili nejen základ k organizaci, která měla na jaře následujícího roku tvořit „mladočeskou“ složku tehdy definitivně zrozené „České Maffie“, ale prostřednictvím dopisovatele Vladimíra Sise v bulharské Sofii, ještě v září 1914 představili českou „otázku“ i tamním dohodovým diplomatickým zástupcům, tedy vyslancům Ruska, Francie a Velké Británie.

Výsledek této dnes téměř zapomenuté sondáže nebyl ovšem

49) J. V. Klofáč byl rakouskou policií zatčen už 3. září 1914; srov. Šantruček, B.: *Václav Klofáč*, s. 154 an.

50) Sychravovi se podařilo už v listopadu 1914 umístit první stati o české problematice ve švýcarském a francouzském tisku a současně udržovat kontakty se sobě blízkým okruhem pokrokařů a státoprávníků, mj. mladým historikem J. Werstadem, V. Dykem a dalšími. Srov. např. Srov. např. Sychrava, L. – Werstadt, J.: *Československý odboj*. Praha 1923, s. 32 an; nejpodrobněji Paulová, M.: *Dějiny Maffie*, zvl. 123–127.

pro Čechy příliš povzbuzující, když se zvláště Angličan – vyslanec Ironside – vyslovoval jednoznačně pro zachování rakousko-uherské monarchie, tedy názor, s kterým se pak český exil měla potýkat ještě dlouhé čtyři roky, prakticky až do léta 1918.⁵¹ Mladočeská skupina se svými četnými vazbami v hospodářských a finančních kruzích začala nicméně brzy poměrně soustavně pracovat zpravodajsky pro Rusko a vnesla tento moment – ovšem i se svými poněkud fantastickými představami o budoucí vazbě českého státu na Ruské impérium – do postupně se rodící širší odbojové platformy. Zde ovšem, předešleme, musela narazit na zásadní okcidentalismus Masaryka a jeho spolupracovníků.

Masaryk se o první kontakt se zahraničními přáteli Čechů, zvláště oběma tehdy relativně vlivnými Brity, profesorem Robertem W. Seton-Watsonem a žurnalistou Henry Wickhamem Steedem, a také francouzským slavistou, profesorem E. Denisem (kteří měli všichni sehrát v blízké budoucnosti v zápase o nový československý stát prvořadou roli), pokusil za své cesty do Nizozemí v druhé polovině září.⁵² O měsíc později, ve druhé polovině října, se při druhé cestě do této země sešel v Rotterdamu právě se Seton-Watsonem, jemuž už „vyložil náš národní program a akční plány...“⁵³ Nejdůležitějším výsledkem této „konference“ bylo rozsáhlé Seton-Watsonovo memorandum, jenž na jejím základě britský učenec sepsal pro londýnský Foreign Office, a které – vedle poměrně podrobného referátu o vnitřní situaci v monarchii – také poprvé vyjadřovalo program „nezávislých Čech“, podmíněných ovšem (jak dokument oprávněně upozorňoval) vojenskou porážkou Německa.⁵⁴

51) Srov. např. Sís, V.: *Karel Kramář. Život a dílo*, s. 238–239 (tam ovšem událost položena až do října); nejpodrobněji – na základě paměti Fr. Sise otiskovaných v Národních listech – Paulová, M.: *Dějiny Maffie I*, zvl. s. 150–154;

52) Srov. zvl. Masaryk, T. G.: *Světová revoluce*, s. 15. Pro úplnost je ovšem možno dodat, že první kontakt s Británií – právě s jmenovaným W. Steedem – se Masaryk pokusil navázat prostřednictvím Čechoameričana Emanuela Vosky již koncem srpna t. r. srov. např. Voska, E.: *Z účasti zaoceánského emigranta v československém odboji*. NR I, 1923, s. 241n.

53) Cit. dle Masaryk, T. G.: *Světová revoluce*, s. 16.

54) Srov. český překlad tohoto memoranda v: Beneš, E.: *Světová válka a naše revoluce*. III. Dokumenty, ed. J. Werstadt, J. Opočenský, J. Papoušek. Praha 1928, č. 76, s. 227 nn., anglický originál otiskl Seton-Watson, R. W.: *Masaryk in England*. Cambridge 1943, s. 40–47.

Kolem Masarykovy vůdčí osobnosti se ještě v září – říjnu 1914 začalo vytvářet jedno z organizačních ohnisek budoucího tajného výboru, tzv. Maffie, které brzy vedle realistů a části pokrokářů zahrnuje i část státoprávních radikálů, např. V. Dyka a Antonína Hajna, kteří ovlivnili i formulaci dalšího Masarykova memoranda *Nezávislé Čechy*.⁵⁵ K organizování skutečně širší, reprezentativnější tajné odbojové platformy však došlo až poté, co sám Masaryk zůstal v lednu 1915 ve švýcarském exilu, když pověřil svého mladého politického intima, organizačně schopného E. Beneše, aby „utvořil tajný komitét z politických lidí, který by po způsobu ruských revolučních praktik byl rozvětven doma, měl podzemní styk s cizinou, měl stálý politický styk s politikou českou i vídeňskou, ze zákulisí působil na vedení politiky doma a informoval podrobně o domácích událostech orgány emigrace...“⁵⁶ Ten vznikl počátkem března téhož roku, přičemž se v něm neformálně sešli Kramář, Rašín, zástupci realistů a pokrokářů, mimo jiné právě Beneš, a později i národní sociálové a neoficiálně i sociální demokrat Fr. Soukup. Bylo však příznačné, že jedním z nejvýznamnějších názorových střetů in statu nascendi této organizace byla diskuse o orientaci příštího státu, který si Kramář nedokázal stále představit jinak nežli jako bytí volnou součástí východoslovenské říše, zatímco Beneš a další prosazovali – stejně jako Masaryk v cizině – orientaci primárně prozápadní.⁵⁷

Praktickou nereálnost proruské orientace brzy prokázal nejen nezájem petrohradské diplomacie o českou otázku, ale ještě v květnu 1915 také – definitivní – ústup Rusů na východ po německém úspěchu u Gorlitze. Těžkou ránu ji pak samozřejmě zasadilo i zatčení Kramáře rakouskými orgány v květnu t.r. Její názorové odpůrci, tedy v exilu Masaryk a doma mimo jiné Beneš, proti ní prosazovali ideu zcela samostatného, už československého státu. Jeho vznik byl spojen – jak nejvýrazněji demonstrovalo Masarykovo dnes známé memorandum *Independent*

55) Srov. nejlépe Werstadt, J.: Politické plány české Maffie v prvním roce světové války. I. NR 6, 1930, zvl. s. 372 nn., obdobně Paulová, M.: Dějiny Mafie, I, kap. 6.

56) Cit. dle Beneš, E.: Světová válka a naše revoluce, I, s. 36.

57) K tomu nejpodrobněji Werstadt, J.: Politické plány české Maffie v prvním roce světové války. I. NR 6, 1930, část III, zvl. s. 388.

Bohemia z počátku května 1915 – s celkovou transformací a demokratizací střední a východní Evropy, tedy zápasem za právo malých národů na svobodu, který byl i heslem bojujících západních demokracií.⁵⁸

To byla také cesta, kterou se už brzy vydal hlavní proud československého zahraničního odboje, jenž své cíle definitivně deklaroval známým projevem v polovině listopadu 1915. Poté, co konstatoval, že české snahy o národní samostatnost v rámci monarchie selhaly, jasně vyhlášoval, že – také v reakci na perzekuci ze strany Vídně – se musí „domáhat samostatnosti bez ohledu na Rakousko-Uhersko. Usilujeme o československý stát...“

Závěr

Svoji neschopností transformovat se do demokratické federace rovnoprávných národů, o níž česká politika usilovala již od dob Palackého, i tím, že se stalo instrumentem dobovačské politiky Německa ztratilo Rakousko – alespoň v optice československého odboje – svůj *raison d'être*.⁵⁹ Právě Masaryk a brzy i Beneš a další jeho spolupracovníci pak začali prosazovat, aby demokratický Západ postavil proti rýsujícímu se plánu Němci ovládané Mitteleuropy „plán střední Evropy osvobozené od německé nadvlády.“ Místo nadnárodních monarchií, ovládajících řadu menších národů, ji měly napříště tvořit menší a navzájem kooperující národní státy, mimo jiné sjednocené Polsko, stát jihoslovenský a také Československo.⁶⁰

Českému odboji mělo trvat ještě téměř další tři roky, nežli takovou vizi dokázal vybojovat. „Nová“ střední Evropa, zrozená revolučním pohybem na podzim 1918 (a vlastně i v období následujícím), nicméně do značné míry korespondovala právě s takovým konceptem, který se stal ostatně – samozřejmě v trans-

58) Text tohoto memoranda viz v: Beneš, E.: Světová válka a naše revoluce. III. Dokumenty, č. 77, s. 237 ad., anglický originál otiskl Seton-Watson, R. W.: Masaryk in England, s. 114–134.

59) Text tohoto prohlášení naposledy otiskl Galandauer, J.: Vznik československé republiky 1918, č. 6, s. 276–279.

60) Srov. ke genezi těchto koncepcí naposledy Pichlík, K.: Poválečná Evropa v představách T. G. Masaryka v exilu, in: Mommsen, H. (ed.): První světová válka a vztahy mezi Čechy, Slováky a Němci, s. 53–62, zde s. 55 an.

formované podobě – i koncepcí zahraniční politiky mladé Československé republiky. První poválečné roky, v nichž se pražské diplomacii podařilo položit fundamenty korektních vztahů s většinou sousedních států, prošlých rovněž revolučními proměnami, přitom jasně ukazovala, že jde o model životaschopný. Model, který ale neodolal – a nemohl odolat – náporu totalitních diktatur příštích dekád.

Ozvěny sarajevského atentátu v české politice

Robert Kvaček

profesor Filozofické fakulty Univerzity Karlovy

Jak že to v říjnu 1895 napsali autoři Manifestu moderny? Pohlédli na obraz otců a seznali ho nevábným. O necelých dvacet let později, to už jejich pokolení dožrálo a mělo odpovědnost, by probouzející se mládí mohlo téměř stejné povědět o generaci manifestantů. Nebylo by to urážlivé a přehlízivé, naopak do jisté míry přirozené. Kritičnost objevujících svět si nacházela dost okamžitých i trvalejších důvodů ve stavu české společnosti. Ale byl opravdu tak problematický?

Moderní situace

Na konci 19. století dospěla tato společnost do podoby dobové moderní pospolitosti, za sto let tedy prošla malým zázrakem od rozpačitých počátků osvícensko-romantického národního hnutí k výsledkům, které znamenaly nerozpačitou existenci. Vrcholení se odehrávalo v sousedství velkého zázraku, jímž byl zdvih sjednoceného Německa k velkomocenským ambicím.

Novodobé české společenství mělo téměř vše, co tehdejší modernitu charakterizovalo. Sociálně zvrstvenatělo a proto se také zájmově rozrůžňovalo. Což popouzelo mladé kritiky a jistě upřímné, ale starovlastenecké radikály žádající jednotu, hlavně v politice. Zájmy měly v její vnitřní náplni přirozeně navrch a nikoliv neužitečně rozdělovaly. Jistá jednota tu však přece jen byla. Měla podobu pocitu, že hospodářsky a kulturně úspěšné společnosti se nedaří politicky.

Většina jejích stran vyžadovala a prosazovala pro ni vlivnější postavení v habsburské říši, která by se kvůli tomu – ale zdaleka nejen z toho důvodu, ten byl součástí celé škály argumentovaných potřeb a představ – vnitřně upravovala. Zůstávalo u žádostí a výzev a hesel – vše obsahovalo občas na adresu vládní Vídně i varo-

vání. V politické praxi byla většinou následkem opozice zvýrazněná někdy i parlamentní obstrukcí. (Jak nesnadné bude později, po roce 1918, pro tuto společnost a její představitele učit se politice pozitivní, tvořivé, osvojovat si odpovědnost za stát, za náplň času a prostoru, v němž se žije).

Státoprávně federalizační myšlenky podpírající naději na český stát ve staronovém Rakousku zněly moderně. Nepokládanou, ale stále přítomnou otázkou bylo, zda by se daly uskutečnit. Národnostní a politický stav habsburské monarchie nebyl právě vhodným podložím pro experiment – nazvěme to tak – který by si žádal neobyčejné srozumění všech, jež by ho uskutečnili. Už jen pohled do Čech a do českých zemí odháněl naději. Zatím se tu rozbíjelo každé česko-německé vyjednávání, se smyslem pro sarkasmus zvané smiřovačkami, o takové národnostní soužití v zemi, které by respektovalo její celistvost a nové politicko sociální skutečnosti.

Mezi doprovodné jevy vyplývající z české politické situace patřila od 80. let 19. století otázka, co může a zmůže menší národ. Byla to vlastně otázka podstatná, jen se ne vždy v takové vážnosti a závažnosti připouštěla. Odpovědi nikdy nevycházely z rezignace, dokonce ani ne z pocitů případně malostí vyvolávanými. Mířily dovnitř společnosti a zdůvodňovaly potřebu zdatnosti každého člena založené na vzdělávání, rozumu a odpovědnosti.

Pojmenovávaly české místo v širším dějinném prostoru, a zase s důrazem na nepovrchní a osobitou aktivitu a činorodost. Troufám si tvrdit, že od 90. let nabývala česká společnost na sebevědomí, které ústilo do vnitřních podmínek pro vlastní státotvornost. Ta byla možností, programovou úvahou na počátku 20. století jen v politickém prostředí minoritním, zčásti téměř marginálním.

Už tu ale byla a mohla se zkonkrétnovat, pokud by se k tomu našly důvody a s nimi se vytvářely další, nezbytné, z vnějšího rámce a prostoru povstávající podmínky. Dějiny nejsou nikdy přímočaré a jejich politické kapitoly mají převážný obsah v tendencích, z nichž některé se prosazují, přemnohé se jen mihnou nebo odezní, určité se znovu vynoří a uzpůsobeny nové době se stanou realitou. Vše je ovšem dílem lidí a toho, co člověka v politice ovlivňuje,

je, co tu na něho působí – od představ po zkušenosti, od osvojených ideových a ideologických podkladů po zájmy, osobní, sociální.

I v prvních letech 20. století se v českých zemích žilo tím, co je a co může být. Kritikům stavu společnosti dodávaly látku aféry a lité názorové souboje. Byly už jevem zavedeným, v novodobosti k veřejnému životu a všem jeho oblastem jaksi patřily a náležely, noví byli aktéři a předměty. Některé aféry byly trapné a k trvalému studu – třeba útok Zdeňka Nejedlého a jeho tehdejších panošů na Antonína Dvořáka.

Jiné měly i plodné rysy – třeba spor o smysl českých dějin, který nebyl jen ideový a ideologický, ale také (a téměř hlavně) politický a v nových souvislostech a novými pojetími minulosti a současnosti vlastně stále trvá. Také vášně vzbuzující aféra poslance Karla Švihy, která až rozběsnila českou politickou scénu v roce 1914 a její publicistiku a jež – možná – inspirovala Franze Kafku k jeho Procesu.

Atentát na Františka Ferdinanda

S ní se už dostáváme do blízkosti následníka habsburského trůnu Františka Ferdinanda d'Este. Šviha pro jeho vojenskou kancelář zobrazoval a analyzoval českou politiku; nemělo se však o tom mluvit, zvláště když pro tajný kontakt volil národně sociální poslanec poněkud temnou cestu. Aféra ještě nedozněla, když ji překryl mnohem mohutnější politický zvuk – z výstřelů v Sarajevu.

František Ferdinand a Češi si nebyli blízcí a tak jeho násilná smrt v českých zemích zármutek nevyvolala. Dokonce ani u Němců ne, těžko se totiž odhadovalo, co se z d'Esteho císařství dá čekat. Hypotetické soudy můžeme dnes vyslovit, ale v této chvíli nejsou důležité. Jen to je podstatné, že nový panovník chtěl říši upravovat, s jistou smělostí řečeno reformovat. Obdobně jako ten, po němž převzal následnictví, korunní princ Rudolf.

Je ovšem nadsázkou povýšit Františka Ferdinanda na téměř moderního evropského politika, jak se o to originálně a poněkud devótně pokoušela před lety část české publicistiky. Přetvářet říši, končit v ní třeba dualismem, najít pro ni novodo-

bý živý model, by byl obtížný úkol. Jak a kdy by k jeho realizaci byli vyzváni také čeští politikové, je otázkou spíše pro cvičení v historické prognostice.

Opravdový smutek tedy sarajevská smrt v české veřejnosti nevyvolala, ale zatrnilo z ní. Nebude přece jen úvodem k válce? To slovo se už delší čas křečovitě drželo na stránkách novin a v politických dokumentech a konverzích. Ostatně se donedávna lokálně válčilo na Balkáně a také jinde ve světě se střídalo, a hlavně se zbrojilo. Málokdo ale opravdu věřil, že z toho všeho mocně uhodí. Některé politické a ideologické manifesty varovaly, hrozily případným původcům válek a války, ale z prostředí svých slovních zdrojů se téměř čekaly a tak se považovaly spíše za stejně slovní samozřejmost.

České politice se po desetiletích, v ideologicky instrumentálních učebnicích vytýkalo, že na světovou válku nebyla připravena. Jde o snadné mistrování. Na takovou válku nebyla uchystána žádná politika, ani žádní – většinou opravdu pochybní – „vojevodci“. Byla to pak vskutku „chybná válka“, jak ji nazývá britsko-skotský historik Fergusson, jenže za tuto chybu někdo mohl, a Fergusson na některé z „chybujících“ téměř, či vůbec zapomněl.

Pocházeli i ze střeoevropského prostoru. Jisté „zapomínání“ – a nejen na lidi, také na názory, dokumenty, projekty, představy, projevy – nebývá v literatuře o Velké válce vzácné. Připravenost politiky na obtížné, vážné, či dokonce na nenadálé situace, které jsou ovšem dílem jiné politiky, je velké a věčné téma, které by mělo být zodpovídáno vždy historicky, tedy s ohledem na dobové reálie.

A s důkladnou znalostí i toho, co motivovalo při rozhodování, či zdánlivé, nebo faktické nerozhodnosti, ba nečinnosti. Zjišťování toho je pro historiografii nanejvýš obtížné; poznává více, než třeba věděli aktéři, proniká ale k jejich myšlení jen zčásti, neúplně, i s mylnými výsledky, nebo spíše jen s odhady.

Reakce české politiky

Český politický tisk portrétoval po Sarajevu mrtvého následníka, zvláště jeho vztah k Čechům a Čechám. Chladně vyjadřoval lojalitu k trůnu – ani zármutek dvora se mu právem nezdál pravděpodobný – a zčásti se pokoušel hájit Srby, nejen bosenské.

Samozřejmě se ptal, co bude dál, ale otázka brzy ztrácela na naléhavosti. Na chvíli ji překryla polemika vyvolaná nejrozsáhlejším proslovem českého politika o tom, co se stalo. Projev i ohlas docela případně charakterizovaly české politické smýšlení.

V klubu mladočeské strany promluvil 4. července 1914 Karel Kramář. Nejprve ocenil Františka Ferdinanda, že měl „pevnou nezdolnou vůli“, což je prý vlastnost vzácná, protože vůle trpí „moderním rozvojem civilizace“. Připomněl, že v lecčems by se ale Češi dostali a už také dostali s následníkem „do velmi silných rozporů“. Nepochybně by změnil politiku vůči nemaďarským národům a proto – prohlásil Kramář – „jest to přímo tragické a osudné, že to byla srbská koule, která zbavila zejména naše Slováky jejich naděje do budoucnosti“.

Zmínka o „srbské kouli“ rozlítla vzápětí část tisku, který neměl rád mladočechy. Jeho hněv podnítila ještě Kramářova výtku Srbům, že musí naučit „svou mládež jinak sloužit svému národu, nežli bombami a revolvery v atentátech. „Také nelze připustit“ – dodal Kramář –, aby „osudy národů byly řešeny dvacetiletými, nezralými, zfanatizovanými mladými lidmi“.

Vzniklá tisková přestřelka vycházela z předpokladu – aspoň u Kramářových kritiků – , že o osudy národů v létě 1914 nepůjde a že se vlastně jedná o jeden z obvyklých názorových střetů, které politiku živí a proto jich nelze nevyužít. V nejstatečnějším českém projevu po vzniku války, v článku otištěném 4. srpna 1914 v Národních listech, mohl Kramář s hořkostí připomenout, že se mu sice vytýkal „nedostatek slovanského citu“, ale že měl pravdu, když odsuzoval, „aby o politice národa rozhodovali dvacetiletí hoši“.

Jenže šlo už jen o hořké zadostiučinění. „Dnes přestává každé prorokování“, doplnil Kramář, ač v článku také prorokoval. Nešlo to ostatně jinak, třebaže v Kramářově pohledu na budoucnost bylo především varování – „po skončení hrozná válka mapu Evropy nepoznáme“.

Po Sarajevu

Po sarajevském atentátu se prorokovalo všude. Činili tak ti, kteří se rozhodli pro válku, ač to ještě jistý čas tajili. Všichni z jejich původců věřili ve válku krátkou a vítěznou. Kolik i vnitropolitické

kých problémů měla v některých státech vyřešit! Zjišťuji, že určitá historiografie a určitá historická publicistika se dnes nějak v rozhodujících místech nevyzná a docela ráda by je zaměnila za vedlejší prostranství vydávajíc tuto záměnu za výklad jako by ne-tradiční. Na ona prostranství samozřejmě také došlo, ale až se na nich řadili mobilizovaní, co měli být už zase zítra doma, s trium-fem za čepicí.

Přes bouřná a výhrůžná slova chrlená z Vídně, zvláště tiskem tlumočícím zároveň názory z politických míst, se v Praze a v českých zemích po prvním červencovém týdnu zdálo, že další násilí ze sarajevských smrtí nepovstane. Redaktor Času Bedřich Hlaváč psal 9. července z Karlových Varů T.G. Masarykovi, že „ze všech lidí je slyšet, že ve Vídni vše uteče klidně, die Waffen nieder, zní povel z Ischlu“. Politikové odjížděli na dovolené a pokud se o něco více starali, tak o to, jak budou na podzim vypadat další česko-německé smířovačky a co s ústavní krizí v Rakousku, která vyřadila český zemský sněm a zmrtvěla říšskou radu.

Předpovědi o zklidňování posarajevského diplomatického napětí však nevyšly. Byla schystána mnohem větší krize, mnohem větší aféra než všechny předešlé: ne die Waffen nieder!, ale do zbraně!, zněl rozkaz na jejím počátku. Jak se zachovat, co dělat? – museli se, sami sebe, ptát čeští politikové. Jejich postoje nejsou jen tématem historickým, překračují tento rámeček do jednoho z příkladů chování ve zvláště dramatických a závažných chvílích.

Válečný stav okamžitě v Rakousku-Uhersku zúžil politický prostor, a mnozí tomu byli rádi. Vyplňovaly ho zase očekávané projevy loajality, jež byly i upřímné, i vynucené, i zálohou na budoucnost. Citovaný už Kramář spojil nejisté budoucí s vnitřní silou národa, která se prý dosud promrhávala ve svárech a střetech. Politicky okrajové radikální státoprávníky situace vyzvala, aby činy prověřili svůj nedávný manifest české nezávislosti, v němž odmítli uvažovat o Češích jako o malém národě a zdůvodnili, že je možno se chovat mužně a po svém, třeba i za válečné srážky velmocenských koalic.

Dostáli opravdu svému přesvědčení. Také Masaryk si promítl svá ideová stanoviska do rozhodnutí konat podle nich. Nikoliv ale on, nýbrž přímo Rakousko-Uhersko vyvolalo znovu a nově „čes-

kou otázku“. A nejen českou, také rakouskou a všechny další, jež s ní byly spojené. Všechny se také nakonec spojily v sotva zadržitelném a posléze již nezadržitelném pádu habsburské monarchie. Co ji poslalo do dějin?

Závěr

Válka – pojatá i jako velmi nebezpečný a osobitý způsob a nástroj řešení devalvace hodnot a funkcí a smyslu habsburské říše projevující se v čase celoevropské modernity, zrychleně od 90. let. Válka – jako selhání ochranného štítu habsburské říše pro všechny národní členy. Válka jako nezvládnutá přítomnost a problematická, ba pro některéhroživá budoucnost. Nejen v případě porážky Rakousko-Uherska, ale ještě vícepo jeho vítězství.

Válka odlučovala, až odloučila český národ od habsburské říše. Do jeho postojů se promítaly nejen bezprostřední prožitky, ale i paměť. Nezapomínejme nikdy na ni, zvláště když mívá generačně upravované podoby. Bylo podstatné, že rozchod s Rakousko-Uherskem byl programově vyjádřen pozitivním československým projektem. České společnosti zněl srozumitelně. Také tím, že myslel na novou, demokratickou Evropu. I menší státy do ní měly patřit přirozeně.

Rakousko-Uhersko a jeho cesta k Sarajevu a k válce

Ivan Šedivý

ředitel Masarykova ústavu Akademie věd ČR

Základní fakta dramatického prologu války jsou známa z odborné literatury, beletrie i filmového zpracování: dne 28. června 1914 zahynul v Sarajevu rukou vraha rakousko-uherský následník trůnu František Ferdinand d'Este s chotí. Po měsíčním období hořečných diplomatických příprav reagovala monarchie tvrdým ultimátem Srbsku, jehož nesplnění vedlo 28. července 1914 k vyhlášení války Srbsku. Postupně byl uveden do chodu celý složitý systém evropských aliančních smluv a počátkem srpna již celá Evropa hleděla do tváře velké, všeobecné války.

V tomto příspěvku se snažím postihnout hlavní obrysy rakousko-uherské zahraniční politiky, formované v daném systému mezinárodních vztahů i utvářené pod vlivem různorodých mocenských center uvnitř země; je jí ovšem nutné zkoumat i se zřetelem na vojenskostrategické možnosti, představy a koncepce, a také v kontextu celkové duchovní a myšlenkové atmosféry Evropy, jež „tančila valčík“.

Před světovou válkou

V době sarajevských výstřelů se Rakousko-Uhersko, tedy Předlitavsko, Zalitavsko a společně spravovaná Bosna a Hercegovina, rozkládalo na impozantních 676 616 km² s více jak 51 miliony obyvatel.¹ Podle těchto tradičních kritérií, uplatňovaných ještě v první polovině 19. století, zůstávala monarchie velmocí prvního řádu. Svůj velmocenský image také nadále velmi úzkostlivě pěstovala, byť i stále křečovitěji.

Bylo totiž čím dál zřejmější, že tím, jak říše v průběhu druhé poloviny 19. století zaostávala v procesu modernizace, její reálné mo-

1) Batowski, H.: Rozpad Austro-Węgier 1914–1918: Kraków 1982, s. 16.

censké postavení bylo přece jenom poněkud jiné. Rakousko-Uhersko bylo agrárně-průmyslovým státem, jehož ekonomika i dynamika hospodářského růstu již před válkou pokulhávaly za nejnáspěšnějšími evropskými státy. To vše samozřejmě dále ovlivňovalo rakousko-uherské strategické (ve smyslu „velké strategie“) možnosti v případné válce.

Významné také bylo, že proces modernizace nedostatečně zasáhl oblast sociálních vztahů. Rakousko-Uhersko se nedokázalo vyrovnat s narůstající nacionalizací své společnosti, přesněji svých společností, a také v politickém ohledu s sebou neslo řadu anomálií, jež se vymykaly modernímu demokratickému uspořádání. „Dnes, kdy jej dávno rozmetala velká bouře, víme s konečnou platností, že onen svět jistoty byl jen vzdušným zámekem. A přece, moji rodiče v něm bydleli jako v kamenném domě“, napsal o oněch posledních předválečných letech, o rakouském „zlátém věku jistoty“, Stefan Zweig.²

Také systém mezinárodních vztahů prošel v poslední třetině „dlouhého“ 19. století zásadní proměnou. Dosavadní „koncert velmocí“, založený na dynamickém principu *balance of power*, ustoupil systému dvou pevných velmocenských bloků. Vážný předěl v dosavadních mezinárodních vztazích znamenala již tajná rakousko-uherskoněmecká smlouva z října roku 1879, namířená především proti případné agresi Ruska, ale také Francie. Proces vzniku systému dvou bloků byl pak završen jak trojspolkovou (Německo, Rakousko-Uhersko, Itálie) smlouvou z května 1882, tak smlouvami mezi Velkou Británií, Francií a Ruskem z let 1904 a 1907, respektive 1912, jež daly vzniknout druhému bloku, tzv. Dohodě.

Vnitřní pnutí v monarchii

Gravitační jádra obou skupin – Německo v Trojspolku a Francie s Anglií v Dohodě – byla navzdory fluktuacím menších států (Itálie, Rumunsko) tak silná, že evropské politice dominovala až do konce druhé světové války, kdy byla postupně nahrazena bipolárním systémem dvou supervelmocí. Síť tajných mezinárodních

2) Zweig, S.: Svět včerejška. Praha 1994, s. 11–14.

ních smluv i nepsané závazky, jimiž byli členové obou soupeřících aliancí spojeni, omezovaly zúčastněným státům svobodu jednání natolik, že byly ochotny podstoupit rizika, jejichž důsledky nebyly předem jasné.

Právě Velká válka let 1914–1918 zpochybňuje podle mého názoru všeobecnou platnost Clausewitzovy teze o tom, že válka je pokračováním politiky jinými prostředky.³ Byla to totiž válka, jejíž politický zisk, jak to vystihl Raymond Aron, nebyly státy vedoucí válku schopny určit.⁴ V prvním období války činilo dokonce válčícím státům potíže stanovit své válečné cíle.

Smlouvami s Německem a Itálií Rakousko-Uhersko definitivně rezignovalo na Metternichovu a Schwarzenbergovu vizi Rakouska jako vůdčí síly v Německu a na Apeninském poloostrově, zavrhlho myšlenku revanše za válku 1866 a své velmocenské zájmy začalo uplatňovat v novém směru, na Balkán. Rakousko-uherské vztahy vůči Balkánu ochromila již nesmyslná a zbytečná anexe Bosny a Hercegoviny v roce 1908 (monarchie spravovala obě země již od roku 1878 na základě mandátu Berlínského kongresu), možná ještě více však škodila ochrannářská celní politika, jež bránila dovozu agrárních výrobků a vývozu průmyslového zboží, tedy politika, jež vyhovovala uherským agrárním kruhům.⁵

Jejich situace byla o to výhodnější, že rakousko-uherská zahraniční politika byla po dlouhá desetiletí v mnohém řízena a prováděna Maďary, kteří patřili k tradičním obyvatelům vídeňského ministerstva zahraničí na *Ballhausplatzu*.⁶ Posledního předválečného rakousko-uherského ministra zahraničí Leopolda hraběte Berchtolda vázal k Uhrám alespoň úzký osobní vztah: jeho manželkou byla Ferdinanda hraběnka Károlyi a Berchtold z tohoto titulu zasedal v uherské panské sněmovně. Německo si, v souladu se svým projektem dráhy Berlín Bagdád, počínalo na Balkáně více než aktivně a intenzivně vytlačovalo rakousko-uherskou konkurenci.

3) Clausewitz, C. von: O válce: Brno 1996, s. 36.

4) Aron, R.: Peace and War: A Theory of International Relations: New York – Washington 1968, s. 26.

5) Lacina, V. – Hájek, J.: Kdy nám bylo nejlépe? Od hospodářské dezintegrace k integraci střední Evropy. Praha 2002, s. 17.

6) Diószegi, I.: Hungarians in the Ballhausplatz. Studies in the Austro-Hungarian Common Foreign Policy. Budapest 1983.

Je proto paradoxně docela dobře možné, že právě rivalita dvou spojenců mohla být jednou z příčin, jež urychlila rakousko-uherské rozhodnutí vojensky na Balkáně intervenovat. Na druhé straně Srbsko po státním převratu, zavraždění královského manželského páru Obrenovičů a nástupu Petara Karadjodjeviče na trůn v roce 1903, zásadně přehodnotilo svoji rakouskou politiku: vůči monarchii nastoupilo tvrdý kurz, jenž byl v souladu s celkovými ambiciózními plány nových srbských elit na vytvoření velkého Srbska.

Politika následníka trůnu

Následník trůnu František Ferdinand d'Este byl do značné míry enfant terrible rozvětvené císařské rodiny. Protože nechtěl čekat se založenými rukama, jak trůn pod „staříčným mocnářem“ neúprosně chátrá, obklopil se schopnými lidmi a začal dělat vlastní, zčásti oficiální, zčásti neoficiální, politiku.

Ve vnitřní politice připravoval jeho „belvedérský okruh“, zahrnující mimo jiné slovenského politika Milana Hodžu či Rumuna Aurela Popoviciho, alternativní plány na přestavbu monarchie po smrti Františka Josefa. Ani v oblasti velké strategie a zahraniční politiky nesledoval František Ferdinand vždy oficiální kurz.⁷

Byli to nezávisle na sobě rakousko-americký historik Robert Kann a český historik Jaroslav Werstadt, kteří ukázali – oproti zažitému mýtu – že následník byl rozhodným zastáncem udržení alespoň pro nejbližší dobu míru. František Ferdinand se obával, že případnou válku monarchie nepřežije.⁸

Působil na své důvěrníky, ministra zahraničí hraběte Leopolda Berchtolda či diplomata a pozdějšího ministra zahraničí hraběte Ottokara Czernina, aby k ní pro tuto chvíli nedošlo. „Nejprve ze všeho energickou vnitřní očistu a mír navenek“, psal 1. února 1913 Berchtoldovi.⁹ Podporoval na rozdíl od oficiální politiky sblí-

žení s Rumunskem a Řeckem, nanejvýš podezřivý byl naopak vůči válečnému spojenci monarchie, Bulharsku.

V těchto plánech byl zřejmě veden i hluboce zakořeněnou nenávistí ke všemu maďarskému: pro uherské politiky bylo totiž Rumunsko naprosto nepřijatelný partner. Souhlasím proto s již zmíněným Robertem Kannem, jenž výstižně napsal, že svět se přiblížil válce následníkovou smrtí nikoliv sarajevskou tragédií, nýbrž spíše proto, že již nepůsobily tyto zahraničněpolitické postoje a brzdné mechanismy Františka Ferdinanda.¹⁰

Ani uherský ministerský předseda hrabě István Tisza nebyl, alespoň zpočátku, pro válku. Obával se zejména, v důsledku eventuálního rozšíření monarchie směrem na Balkán, neúnosného zvýšení počtu slovanského obyvatelstva i nevýhodné agrární konkurence.¹¹ Skutečnou „válečnou stranu“ tak v monarchii ztělesňoval především náčelník generálního štábu Franz Freiherr Conrad von Hötzendorf, neúnavný propagátor preventivní války proti spojenecké Itálii, poměrně logického, avšak politicky neúnosného kalkulu, ministr společných financí Leon Ritter von Biliński, ministr války Alexander Ritter von Krobotin či rakouský ministerský předseda Karl Graf Stürgkh. Není jistě náhodou, že proslulý manifest „Mým národům“ byl v první verzi hotov osm dní před skutečným otištěním, tedy zhruba týden před tím, než byla známa definitivní Srbská odpověď na rakousko-uherské ultimátum.¹²

Otázka viny

V dějinné perspektivě představuje světová válka katastrofu prvního řádu. Bude ovšem spravedlivé podotknout, že nikdo ze současníků si její hrůzy a rozsah nedokázal zprvu představit. Naopak lidé, především politici a intelektuální špičky, žili již několik let v představě, že případná evropská válka nejen pročistí mezinárodní kolbiště, nýbrž, že se stane katarzí, v níž budou s konečnou platností zatraceny konzumní hodnoty vítězné moderny.

10) Kann (1991), s. 147–148.

11) K uherské politice např. Galántai, J.: Hungary in the First World War: Budapest 1989.

12) Rauchensteiner, M.: Der Tod des Doppeladlers. Österreich-Ungarn und der Erste Weltkrieg. Graz – Wien – Köln 1993, s. 89–90.

7) Nejnovější česká publikace Galandauer, J.: František Ferdinand d'Este. Následník trůnu. Praha 2000.

8) Kann, R. A.: Archduke Franz Ferdinand And Count Berchtold During His Term As Foreign Minister, 1912–1914. In: Robert A. Kann, Dynasty, Politics and Culture. Selected Essays. Edited by Stanley B. Winters. Boulder 1991, s. 105–148; Werstadt, J.: Zápas Františka Ferdinanda o záchranu habsburské monarchie: Praha 1991.

9) Kann (1991), s. 123.

Americký profesor Eric J. Leed nazval tento pocit „útekem z moderny“. ¹³ V politickém ohledu sice válku, ve smyslu cílevědomé agrese, srovnatelné s rozpoutáním druhé světové války, žádný ze států nepřipravoval, avšak všechny jí vykročily velmi ochotně vstříc: jedni proto, že věřili své síle, jiní proto, že hledali lék na svoji slabost. To byl i případ Rakousko-Uherska: „Nepřejeme si a nelíbilo by se nám žít jako nemocný muž. Raději rychlou smrt“, tvrdil Alexander Hoyos, šéf kabinetu ministra zahraničí. ¹⁴

Až donedávna jsem se domníval, že příběh Velké války 1914–1918 je skutečnou historií, že je zasut hluboko v minulosti. ¹⁵ Zdálo se, že takové věci, jako například otázka viny na válce, již dnes spíše ustupují tematickému zájmu o dějiny každodennosti války, historickou antropologii či kulturní dějiny. Avšak například kontroverzní kniha skotského historika Nialla Fergusona, nedávno též u nás vydaná pod titulem *Nešťastná válka*, ¹⁶ dokládá, že otázka viny není zcela opuštěna.

Můžeme spolu s Jay M. Winterem ¹⁷ rozdělit stanoviska historiků v této otázce přibližně na tři velké skupiny:

- a) směr zdůrazňující primát německé viny na válce, silný zejména v prvních poválečných letech a v šedesátých letech znovu-oprášený Fritzem Fischerem; ¹⁸
- b) teorie propočteného rizika, které tvrdí, že situace se politikům vymkla z rukou a že diplomaté se dostali do vleku vojenských kruhů;
- c) teorie kolektivní viny, která hlásá, že všechny velmoci byly v roce 1914 vedeny snahou předběhnout protivníka.

Zvláštní variantu této poslední alternativy nabídla například

knihy českého historika Aleše Skřivana, zdůrazňující aktivní podíl Rakousko-Uherska, ¹⁹ či právě práce Nialla Fergusona, podtrhující naopak, ovšem zřejmě poněkud nekorektním způsobem, zodpovědnost Velké Británie.

Ukazuje se, že světová konflagrace z let 1914–1918 má v našich konstrukcích minulosti řadu tváří, podob a akcentů. Ostatně i čin jednoho z hlavních aktérů sarajevské tragédie Gavrilo Principa v sobě nese věčné dilema záporných a kladných znamének.

13) Leed, E. J.: *No Man's Land. Combat and Identity in World War I*. Cambridge – London – New York – Melbourne 1979, s. 39an.

14) *Schicksalsjahre Österreichs 1908–1919. Das politische Tagebuch Josef Redlichs. Band I. 1908–1914*. Bearb. von Fritz Fellner. Graz – Köln 1953, s. 239.

15) Šedivý, I.: *Češi, české země a Velká válka 1914–1918*. Praha 2001.

16) Ferguson, N.: *Nešťastná válka*. Praha 2004. S ještě silnější aktualizací např. Fromkin, D.: *Europe's Last Summer. Who Started the Great War in 1914?* New York 2004.

17) Winter, J. M.: *První světová válka. Fakta, svědectví, souvislosti*. Praha 1995, s. 29an.

18) Fischer, F.: *Griff nach der Weltmacht. Die Kriegszielen des kaiserlichen Deutschland 1914–1918*. Düsseldorf 1961.

19) Skřivan, A.: *Císařská politika. Rakousko-Uhersko a Německo v evropské politice v letech 1906–1914*. Praha 1996.

OBJEDNEJTE SI NA DOBÍRKU TYTO KNIHY A SBORNÍKY CEPU:

K N I H Y

Miloslav Bednář:
Evropanská tyranie
Česká státní idea,

Evropská unie a demokracie
Brož., 232 stran, 100 Kč

Petr Mach:

Úskalí evropské integrace
Brož., 76 stran, 50 Kč

Jindřich Dejmek:

**Československo,
jeho sousedé a velmoci
ve XX. století**
Pevná vazba, 384 stran, 200 Kč

Václav Klaus:

Občan a obrana jeho státu
Brož., 326 stran, 100 Kč

Václav Klaus:

**Problémy českých
veřejných financí
na počátku nového desetiletí**
Brož., 60 stran, 50 Kč

Robert Holman:

**Transformace
české ekonomiky**
Brož., 106 stran, 100 Kč

S B O R N Í K Y

Vztah církví a státu
(Sborník č. 32/2004)
Brož., 90 stran, 50 Kč

Trvale udržitelný rozvoj

(Sborník č. 31/2004)
Brož., 100 stran, 50 Kč

Dvě stě let od smrti

Immanuela Kanta
(Sborník č. 30/2004)
Brož., 96 stran, 50 Kč

Daňová konkurence

(Sborník č. 29/2004)
Brož., 90 stran, 50 Kč

**Sto let od narození George
Orwella** (Sborník č. 27/2003)

Brož., 80 stran, 50 Kč

**1953: 50 let od měnové
reformy a smrti Stalina**

(Sborník č. 26/2003)
Brož., 148 stran, 50 Kč

Euro, statistika a deflace

(Sborník č. 25/2003)
Brož., 120 stran, 50 Kč

Alois Rašín

(Sborník č. 24/2003)
Brož., 100 stran, 50 Kč

**Českoslovenští
a čeští prezidenti**

(Sborník č. 23/2003)
Pevná vazba, 154 stran, 100 Kč

**Problémy českého
zemědělství**

(Sborník č. 22/2003)
Brož., 58 stran, 50 Kč

Benešovy dekrety

(Sborník č. 18/2002)
Brož., 180 stran, 50 Kč

**Možnosti měnové politiky
a příchod eura**

(Sborník č. 16/2002)
Brož., 108 stran, 50 Kč

cep
CENTRUM

PRO EKONOMIKU A POLITIKU

CEP je českým institutem pro ekonomická a politická studia založeným na podzim roku 1998 jako občanské sdružení.

Cílem CEPu je šíření idejí svobodné společnosti a tržního hospodářství a podpora myšlenek velkých osobností liberálního myšlení.

V čele CEPu stojí správní rada, kterou tvoří Václav Klaus, Jiří Weigl a Karel Steigerwald.

Centrum pro ekonomiku a politiku je subjektem nezávislým na politických stranách a nehodlá být od politických stran přímo či nepřímo podporováno.

Kontakt:

Centrum pro ekonomiku a politiku

Politických vězňů 10
110 00 Praha 1

tel. a fax: 222 192 406

e-mail: cep@iol.cz

www.cepin.cz

č. účtu: 19-2304260257/0100

IČO: 68402091

Knihy či sborníky si můžete na dobírku objednat telefonem (222 192 406), emailem (cep@cepin.cz) nebo prostřednictvím internetové stránky (www.cepin.cz)

My a budoucnost

V blízké budoucnosti se pro firmy stane jedinou trvalou jistotou neustálá změna celkového okolí, ve kterém vyvíjejí své aktivity. Životaschopná firma se pak bude vyznačovat zejména ochotou a dovedností na tyto změny reagovat a efektivně je zvládat.

Skupina NEWTON disponuje potřebným know-how vztahujícím se k vnitřním systémovým změnám podnikatelských subjektů, po jejichž implementaci se nejen zrychlí a zefektivní jejich reakce na vnější změny, ale především si rozvinou kvalitativně lepší schopnost produkce hodnot pro zákazníky.

- Akvizice podniků včetně jejich následného řízení a správy
- Revitalizace a restrukturalizace podniků
- Reengineering podnikových procesů
- Řízení likvidity a řízení devizových transakcí
- Oceňování a finanční analýzy podniků
- Zavádění efektivních systémů řízení lidských zdrojů
- Koučování k realizaci změn firemních systémů
- Poradenství a vzdělávání
- Tvorba znalostních databází
- Zpracování, archivace a analýzy informací

NEWTON Group
Politických vězňů 10, 110 00 Praha 1
tel.: 222 192 111, fax: 222 192 592
e-mail: newton-group@newton.cz
www.newton.cz